

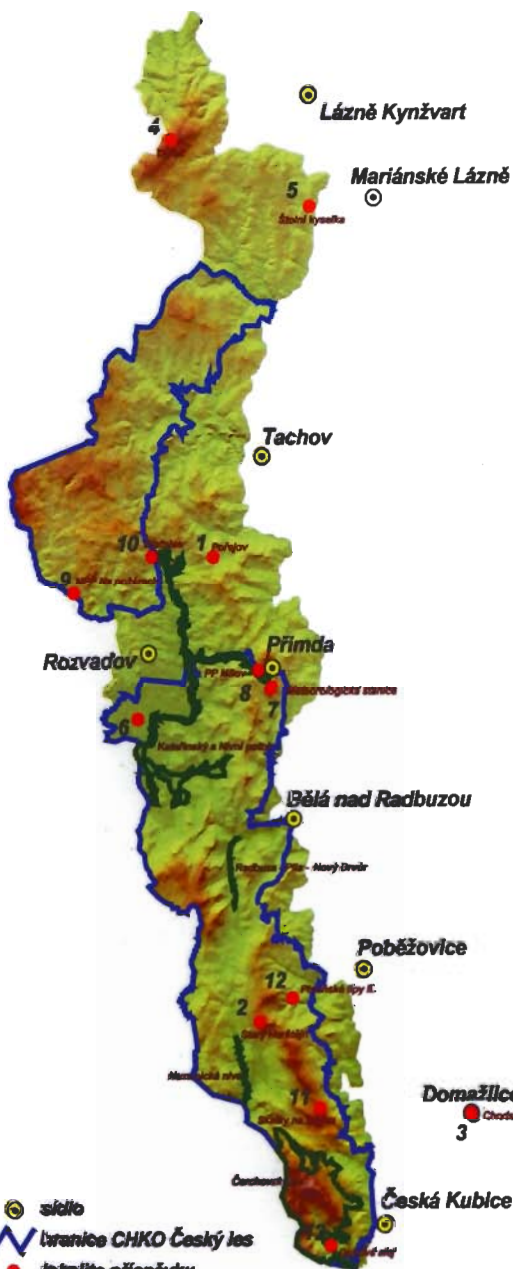
Český les

---

příroda a historie

1/2006

Orientační mapa lokalizace příspěvků

- 1- Židovské hřbitovy: Pořejov
/ V. Chvátal
- 2- Výzkum hradu Starého Herštejna 2006
/ Z. Procházka
- 3- Chodsko
/ J. Nejdl
- 4- Dyleňské báje I
/ Z. Buchtele
- 5- Kyselky pod Panským vrchem
/ J. Milota
- 6- Zapomenuté kolowratské dolování
/ J. Hlávka
- 7- Počásí v Českém lese
/ J. Macura
- 8- Ostrice dvoudomá
/ A. Bucharová, P. Tájek
- 9- O vymizení posledních tetřivků
/ P. Řepa
- 10- Nález blatnice skvrnitě
/ P. Cehláriková
- 11- Tip na výlet
/ J. Hlávka
- 12- Památné a významné stromy
/ J. Kadera

- ☉ sídlo
N hranice CHKO Český les
● lokalita příspěvku
□ evropsky významná lokalita soustavy NATURA 2000

10 0 10 km

Český les

Příroda a historie 1/06

OBSAH

- 2/ Motto / Vladimír Páral
- 3/ Historie vzniku CHKO Český les / Emílie Kočandrová
- 5/ Český les aneb „Země zakázaná“ / Miroslav Tréglér

Stopy minulosti v krajině Českého lesa

- 7/ Židovské hřbitovy: Pořeňov / Václav Chvátal
- 10/ Výzkum hradu Starého Herštejna 2006 / Zdeněk Procházka
- 13/ Chodsko / Josef Nejdl
- 16/ Dyleňské báje I / Zdeněk Buchtele

Zajímavá místa

- 19/ Kyselky pod Panským vrchem - Kolik je vlastně pramenů u Malé Hleďsebe / Jiří Milota
- 20/ Zapomenuté kolowratské dolování / Jiří Hlávka

Z přírody Českého lesa

- 25/ Počasí v Českém lese / Jaroslav Macura
- 28/ Plzeňská ZOO a BT zahrada, sestra Českého lesa / Martin Vobruba
- 30/ Ostrice dvoudomá – nový kriticky ohrožený druh pro Český les / Anna Bucharová a Přemysl Tájek
- 31/ Q vymizení posledních tetřivků v Českém lese / Pavel Řepa
- 35/ Čáp černý / Pavel Růžek
- 37/ Nález blatnice skvrnitě (*Pelobates fuscus*) / Petra Cehláriková
- 38/ Památné a významné stromy / Jiří Kadera

Ochrana přírody

- 41/ Proč existuje a co chrání soustava NATURA 2000: Evropsky významné lokality na území CHKO Český les / Milena Prokopová

Praktické informace

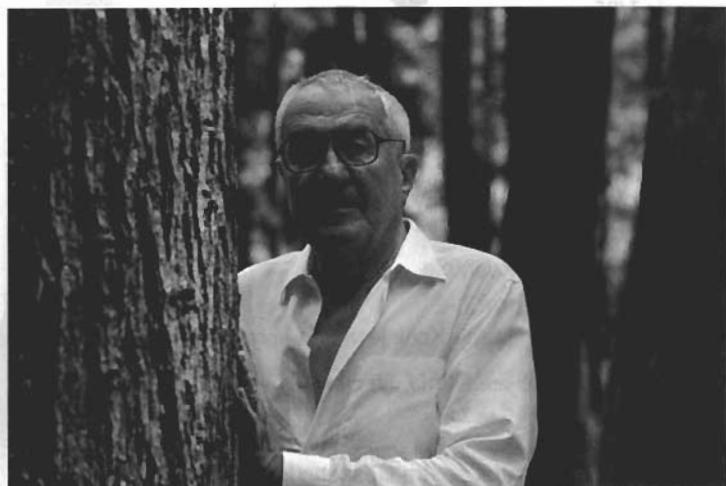
- 45/ Tip na výlet: Skalky na Sádku / Jiří Hlávka
- 47/ Zprávy Správy

Český les: příroda a historie
Propagační materiál Správy CHKO Český les.
Vychází nepravidelně.
Vydává Správa CHKO Český les, nám. Republiky 110,
348 06 Přímda ve spolupráci s ZO ČSOP Kladská.
Tel/Fax 374 796 243
E-mail ceskyles@schkocr.cz
Redakce: M. Prokopová, J. Horáček, J. Bartoš,
J. Hlávka, A. Bucharová
Pokyny pro autory:
Rukopisy zasílejte na adresu nám. Republiky 110,
348 06 Přímda nebo ceskyles@schkocr.cz.
Upřednostňujeme příspěvky s vlastní obrazovou
dokumentací.
Vydavatel nenese odpovědnost za údaje a názory
autorů jednotlivých článků.
Číslo neprošlo jazykovou úpravou.
48 stran.
Náklad: 1500 ks

„Lidé přírodě, příroda lidem“
Tento materiál podpořila AOPK ČR
– Správa CHKO Český les.

Snímek na 1. straně obálky:
Pohled do Českého lesa. © J. Hlávka
Snímek na 4. straně obálky:
Tetřivka obecná (*Tetrao tetrix*). © J. Vogeltanz

Vladimír Páral, Čerchov, srpen 2006

*„My lidé jsme před tisíciletími
vyšli z lesa a od té doby
se nikde necítíme šťastněji
a svobodněji.“*

Vladimír Páral

Historie vzniku CHKO Český les

Emilie Kočandrlová

Minulý rok byl pro oblast Českého lesa velmi významný – Vláda ČR svým nařízením č. 70/2005 Sb. ji vyhlásila za novou chráněnou krajinnou oblast a tak byla po 15ti letech završena dlouhodobá a náročná práce pracovníků ochrany přírody.

Návrh na přípravu této chráněné krajinné oblasti (CHKO) vzešel již v r. 1990 od profesionálních a dobrovolných pracovníků ochrany přírody a v tomto roce se také uskutečnilo jednání zástupců ochrany přírody za účasti Ministerstva životního prostředí. Všichni zainteresovaní se shodli na tom, že území si velkoplošnou ochranu zaslouží. Prvním zpracovaným materiálem byl tzv. oborový dokument ochrany přírody (1990-92), který provedl inventarizaci celého vybraného území a navrhl i vymezení 3 zón odstupňované ochrany přírody. Takto pojaté vymezení navrhovalo CHKO od Dyleně v okrese Cheb až po Folmavu v okrese Domažlice na rozloze 710 km². Rovněž vymezení zón bylo pojato v maximálním rozsahu, neboť I. zóna zahrnovala cca 25 % území.

V r. 1995 byl Ministerstvem životního prostředí (MŽP), ve smyslu zákona o ochraně přírody a krajiny, oznámen záměr vyhlášení CHKO prostřednictvím obcí všem vlastníkům a nájemcům předmětných pozemků. Vzhledem k připomínkám Lesů ČR byl následně v letech 1996-1997 MŽP, územním odborem v Plzni, ve spolupráci s Ústavem pro hospodářskou úpravu lesa Plzeň, vypracován rámcový plán péče o oblast a byly upraveny hranice tak, že navržená CHKO byla výrazně zmenšena. Zahrnovala pouze nejcennější území příhraničního pásu hor Českého lesa, od Broumova v okrese Tachov po Českou Kubici v okrese Domažlice. Prostor kolem dálnice D5 do Rozvadova byl z CHKO vyčleněn, takže oblast tvořily dvě části. Celková výměra CHKO dnes činí cca 473 km², z této rozlohy zaujímají lesy

© E. Kočandrlová

Návštěva ministra životního prostředí
v Českém lese v roce 2003.

---

téměř 85%, zbylých 15% je převážně zemědělskou půdou. Při vymezení zón nebylo možné opomenout ani nové vlastnické vztahy k půdě a proto byl radikálně upraven rozsah I. a II. zóny tak, že I. zóna zahrnovala pouze nadregionální biocentra, maloplošně chráněná nebo k ochraně navržená území, event. pozemky sousedící, které mají podobnou přírodovědnou hodnotu. Takto nově vymezená I. zóna tvoří 4 % z celkové plochy CHKO.

Postupně bylo vyhlášení CHKO zařazeno mezi prioritní úkoly „Státního programu ochrany přírody a krajiny“ a „Strategie rozvoje CHKO v ČR“. Návrh byl také začleněn do územních plánů velkých územních celků (VÚC) Domažlice a Tachov a Programu rozvoje Plzeňského kraje a dostal se i do programového prohlášení Vlády ČR.

Po přepracování materiálu bylo v roce 1998 znovu jednáno s obcemi, byla jim předložena upravená zonace, přičemž ze strany obcí nebyly vzneseny žádné podstatné připomínky. Některé obce iniciativně nabízely prostory pro sídlo správy, detašované pracoviště, či informační středisko (města Domažlice, Bělá n.Radbuzou, Přimda, obce Klenčí pod Čechovem, Nemanice, Halže). Předběžně bylo jednáno i s velkými vlastníky lesů (Lesy ČR, Město Domažlice, Město Planá, Kolowratovy lesy); nejvíce vstřícný přístup měly Městské lesy Domažlice, přestože u nich byl největší podíl I. zóny.

Od roku 2001 se ujal iniciativy na přípravě CHKO Krajský úřad Plzeňského kraje, odbor životního prostředí. Kromě aktualizace již vypracovaných materiálů nechal zpracovat studii „Turistika a rekreace v CHKO“, neboť Český les je i ideálním prostředím pro klidovou rekreaci.

V roce 2003 znovu MŽP oznámilo záměr na vyhlášení CHKO a Rada Plzeňského kraje na svém zasedání začátkem roku 2004 vyslovila s vyhlášením CHKO souhlas za podmínky, že zastavěná a zastavitelná území obcí, kterými prochází hranice oblasti budou z území navržené za CHKO vyjmuta. Připomínkové řízení bylo ukončeno na jednání pořádaném MŽP ve spolupráci s Plzeňským krajem ve městě Přimda dne 10. 3. 2004, kde bylo i se všemi obcemi dohodnuto vyčlenění okrajových obcí z CHKO.

Jak je vidět z výše uvedeného přehledu zřizování této CHKO, jednalo se o postupný, náročný proces, na kterém se podíleli nejenom profesionální pracovníci ochrany přírody, ale i řada dalších spolupracovníků. Všem patří velké poděkování, protože Český les je přírodně i krajinářsky velmihodnotným územím.

Závěrem si dovoluji vyslovit přání, aby Správa CHKO Český les v započaté dobré spolupráci se všemi obcemi i hospodařícími subjekty nadále zdárně pokračovala a přesvědčila veřejnost, že ochrana přírody neusiluje o zablokování života v tomto území a nechce vytvořit „zelenou oponu“. Je však důležité, aby byla vyloučena živelnost ve využívání zdejší krajiny a aby byla zajištěna důsledná ochrana částem přírody, které si to bezesporu zaslouží.

Český les aneb „Země zakázaná“

Miroslav Trégler

Po západní hranici mého domova se táhne zdánlivě nekonečný les. Dlouho bylo toto území kopců, hřebenů a údolí „Zemí zakázanou“. U cedulí oznamujících hraniční pásmo vždy končily moje kroky, nepoznaná zůstávala zákoutí s hnědými potoky, prameniště vonící rašelinou. Nemohl jsem volně stoupat posledními zbytky horských lesů na prudkých svazích hor, obdivovat mohutné buky, kleny, jedle a smrky.

Usínal jsem s představami o kráse těchto míst a toužil po probuzení někde uprostřed těch starých hvozdů. Stával jsem večer na balkóně našeho plánského bytu a koukal, jak se do Země zakázané propadá slunce.

© M. Trégler

Na hranicích s Bavorskem. V popředí mokřady NPP Na Požárech.

Najednou tu byl rok 1990, Země zakázaná se otevřela a já začal věřit na zázraky. Nebylo třeba mne dlouze přesvědčovat. Začal jsem sám nebo s přáteli a kamarády pronikat do útrob Země zakázané. S trochou nadsázky a odstupem času mohu dnes moje cesty touto zemí rozházet do tří hromádek.

První jsou víkendové vandry Zemí zakázanou. Bylo jich od roku 1990 plno a věřím, že účet není stále uzavřen. Není totiž nic krásnějšího, než uléhat a probouzet se mezi stromy, s vyhlídkou na východ slunce a krajinu milovaného koutu Země. Patří k tomu v létě nepříjemné ataky komárů, muchniček či ovádů, Země zakázaná je totiž doopravdy živou zemí. Na podzim či brzy zjara zase studené mrazivé noci s oblohou nepředstavitelně naplněnou hvězdami. To ve městě nikdy nevidíte!

Druhou hromádkou jsou cesty fotografické a botanické. Představují pro mne zejména nádherné jednodenní výšlapy s Petrem Mudrou v letech, kdy jsme pořizovali fotografie do nové stálé přírodovědné expozice tachovského muzea a potom, když jsem Petrovi jako spoluautor pomáhal s fotografickou výstavou o Českém lese. Petr mne pokaždé zavedl do nějakého koutu, který jsem do té doby neznal. Právě s ním jsem poprvé spatřil a cítil bělostný koberec kvetoucích medvědích česneků v bučině v lesích za Dianou, viděl na vlastní oči plavuňku zaplavovanou pod Dylením a rosnatku prostřední nedaleko Přimdy, topil se v záplavě odkvétajících suchopýrů v mokřinách Na Požárech.

Vzpomínám si, jak jsem při focení v rezervaci na Pavlově Huti nechal v mohutném bultu ploníku utopenou nožičku staříckého plechového teleskopického stativu a jak jsme jí v tom podzimním mlhavém dni hledali. V tomtéž dni se mi podařil vyfotit v rezervaci Ostrůvek jeden z mých nejpůsobivějších lesních záběrů. Jde o stále živé bukové torzo a právě čas podzimní vykouznil na obrázku tu správnou náladu. Podzimy v bučinách a na rašeliništích Země zakázané jsou vůbec nádherným časem. V těch chvílích si nijak nezdají s nedalekými šumavskými motivy, jak je známe z fotografií vynikajících šumavských fotografů. Však mi také přišlo na mysl pojmenovat Český les „Malou Šumavou“. Nakonec ale zvítězila Země zakázaná, sousloví tolik podobné názvu milovaného Stehlíkova cestopisu, zповědi o lásce k jihozápadním Čechám. Podobnost je samozřejmě záměrná.

Třetí hromádka je zatím nejmladší, ale významná. S přáteli z naší plánské organizace ČSOP (Český svaz ochránců přírody) jsme začali aktivně pomáhat přírodě Země zakázané. Chtěli bychom, aby některé nádherné druhy a lokality zůstaly v „naší Zemi“ a jsme připraveni pro to něco udělat. A tak kosíme, vyřezáváme, zavodňujeme a trpělivě čekáme na odpověď přírody.

Západy slunce nad Zemí zakázanou jsou pořád stejně nádherné. Dnes však už mohu tvrdit, že celá Země zakázaná je nádherná. Víím to, prošel jsem jí od Dyleně po Čerchov.

© M. Tréglér

Říjnové ráno v dyleňských lesích.

Židovské hřbitovy v Českém lese

Václav Chvátal

V hornaté oblasti Českého lesa se první zmínky o židovských obyvatelích objevují kolem poloviny 13. století. Zřejmě se jednalo o uprchlíky z různých měst střední Evropy, hledající v odlehlých oblastech azyl před vlnou pogromů, vyvolanou první křížovou výpravou a zejména IV. lateránským koncilem římské církve (1215).

Kolem r. 1260 vzniká židovská komunita v Lázních Kynžvartu, ve stejné době jsou pravděpodobně již ustaveny i židovské obce v Tachově a Chebu. Venkovské židovské obce jsou spolehlivě doloženy např. v roce 1618 v Lesné, kolem roku 1650 v Dlouhém Újezdě a Pořejově, kolem roku 1700 v Labuti. V Přimdě se židé usazují až po polovině 19. století, tedy po občanském zrovnoprávnění židů.

Zvláštností Českého lesa je mimořádná hustota venkovských židovských obcí, které existovaly jako samostatné i v nevelkých a těsně sousedících vsích

© Muzeum Českého lesa

Současnost hřbitova židovské obce v Pořejově.

(např. v Dlouhém Újezdě a Studánce, Novém Sedlišti a Labuti, Lesné a Pořejově atd.). Tento jev, s nímž souvisí i zakládání židovských hřbitovů, nemá nikde v České republice obdoby.

Nejblíže vrcholům horského hřebenu Českého lesa vznikly židovské obce v Lesné (v nadmořské výšce 662 m) a v Pořejově (594 m), nejméně jedna židovská rodina žila také v Bažantově (672 m). Za hřebenem hor na západním úbočí Českého lesa pak najdeme sousední židovskou osadní čtvrť a velmi pěkně udržovaný hřbitov v městečku Floss (v nadmořské výšce 500 m, 20 km západně od Pořejova). Právě se židovskými obcemi v sousedním Bavorsku udržovali místní židé čilé přátelské, příbuzenské i obchodní styky.

Vedle archivních dokumentů (jichž se ostatně mnoho nedochovalo) jsou nejbohatším pramenem zpráv o někdejších židovských obyvatelích Českého lesa právě židovské hřbitovy. Mnoho hřbitovů, opomíjených, zanedbávaných i úmyslně ničených v dobách nacistické i komunistické hrůzovlády, nyní znovu postupně rekonstruovaných a udržovaných, vydává svá tajemství. Texty na náhrobcích znovu ožívají ve výzkumných a dokumentačních pracích.

Asi nejvýše položeným židovským hřbitovem je ten, který patřil židovské obci v Pořejově. Ten je dnes po dvou rekonstrukcích nejzachovalejší památkou na zaniklou osadu. Při josefinském sčítání obyvatelstva (1783) bylo v Pořejově zaznamenáno osm židovských rodin. Avšak hřbitov nesloužil jen jim, pohřbívalo se zde i z Lesné, Bažantova a Částkova.

Dále tu najdeme také jméno městečka Floss v sousedním Bavorsku. Náhrobek paní Gütl (zemřela 1746), jejíž manžel Jaakov odtamtud pocházel, je důkazem živých vzájemných styků mezi židovskými obcemi na obou úbočích Českého lesa.

Řada čtyř náhrobků z druhé poloviny 18. století patří Aharonu ben Avrahamu z kmene Levi, jeho manželce Mirl, synovi (po dědečkovi se jmenoval také Avraham) a snad jeho manželce Krindl. Jedná se o nejucelenější soubor příbuzenských náhrobků na pořejovském hřbitově.

Oficiální příjmení se v mnohých nápisech ještě nevyskytují, ta se stávala běžnou součástí epitafů až od 30. let 19. století, zatímco polovina pořejovských náhrobků pochází z doby před rokem 1830. Na novějších náhrobcích však najdeme častá příjmení Freisleben, Schmid, Schwager, Kohn.

Aharon Beer ben Aharon (zemřel 1810) a Josl Wolf ben Josl (zemřel 1822) jsou zřejmě pohrobci, tedy synové narození až po smrti svých otců. To je jediný případ, kdy synovo jméno může být shodné s otcovým.

Spojením výsledků terénního výzkumu židovských epitafů s výsledky archivního bádání se dozvíme vždy mnoho zajímavého o životě někdejších obyvatel. Na pořejovském židovském hřbitově je pohřben Moše Avraham ha-Levi z Lesné (zemřel 1815). Víme o něm, že užíval občanské jméno

Abraham Engel (zkráceně mu říkali Ävril) a byl prvorozeným synem Nathana Engla a jeho ženy Sáry. Oženil se s Rossl a měl 5 synů (jménem Isack, Jonnas, Lewi, Markus a Emanuel) a 1 dceru (Sara). Živil se obchodováním s potaší pro sklárny, tedy typickým artiklem pro oblast Českého lesa.

Paní Dina Auerbach, pohřbená rovněž na pořejevském židovském hřbitově, zemřela v úterý 21. srpna 1827. Tento údaj snad obsahují i archivní dokumenty. Ale že se tak stalo ve večerních hodinách, již po západu slunce, se dozvíme pouze z náhrobního nápisu, totiž z rozdílné datace úmrtí v hebrejské a německé části epitafu.

Židovské náhrobní nápisy jsou důkazem

nesmírně blízkého vztahu jejich majitelů (náhrobek je vždy majetkem pohřbeného) k duchovnímu poselství biblické zvěsti, příkladného vztahu, jenž pronikal a proniká každý okamžik praktického života Izraelitů. Najdeme zde časté citáty a parafráze biblických knih, velmi oblíbená je např. kniha Přísloví:

„Žena statečná, koruna muže svého a chloubka dětí svých...“ (Přísl.31,10;17,6); „Památka spravedlivého a svatého buď požehnána“ (Přísl.10,7).

Podrobné zpracování historie židovského osídlení Českého lesa najdeme v publikaci „ČESKÝ LES - PŘÍRODA, HISTORIE, ŽIVOT“, kterou vydalo nakladatelství Baset v roce 2005.

Detail náhrobního kamene.

Výzkum hradu Starého Herštejna 2006

Zdeněk Procházka

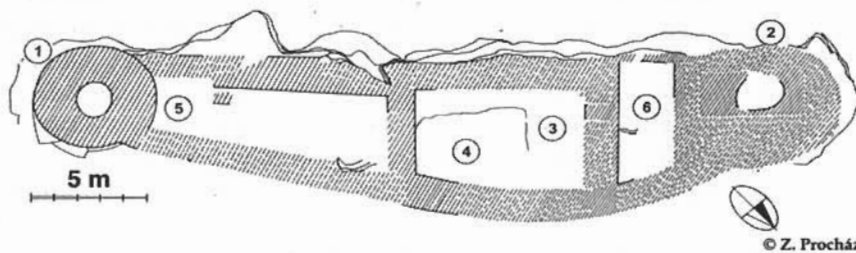
Starý Herštejn nad Pivoní je jediným hradem, který leží přímo v srdci domažlické části CHKO Český les. Hrad byl v období komunistického Československa nepřístupný, protože zde stála hláska, ze které vojáci pozorovali vzdušný prostor nad státní hranicí. Vojenský objekt již zmizel a hrad, z něhož se donedávna otevíral překrásný pohled do Čech, bavorského přhraničí i na čerchovské pásmo Českého lesa, je opět přístupný a poměrně navštěvovaný.

V souvislosti s možnými úpravami hradu, které by v budoucnu měly zajistit chátrající věž a vrátit zarostlé ostrožně statut místa krásného výhledu, proběhla zde v červenci letošního roku první etapa archeologického výzkumu. Předběžné výsledky výzkumu, který se soustředil na jádro hradu situované na úzké skalnaté ostrožně, jsou předmětem tohoto článku.

Hrad Starý Herštejn zaujímá zalesněné návrší (878 m n. m.) vystupující nad údolím, v němž leží tajemný pivovňský klášter. Vrch je však mnohem výraznější ze strany od pohraniční obce Nemanice, kde viditelně navazuje na pásmo Haltravy, které směřuje k Čerchovu.

Starý Herštejn se skládal z jádra, které zaujalo úzkou skálu, na níž se dochoval jediný dobře viditelný pozůstatek hradu, a to zřícenina válcové věže. Další objekty byly situovány při západním a severním úpatí skály. Zde stávala také brána, k níž stoupala cesta procházející dvěma tarasovitě vyhloubenými příkopy, které obepínaly téměř celý hrad.

Při výzkumu bylo položeno 8 sond. Jejich hloubka byla v případě Starého Herštejna velice malá, protože stavební destrukce, která vyplňuje areály většiny hradních zřícenin, se zde sesula ze skály. Základové zdivo hradu především příčné zdi, které nestály na okraji skály, se zachovaly ve velice čitelném stavu. Situace zdiva v jednotlivých sondách byla natolik jasná, že mohl být zaměřen poměrně přesný půdorys centrální části hradu (viz plán jádra Starého Herštejna), který byl prozatím předmětem různých spekulací.

© Z. Procházka

Plán jádra hradu Starého Herštejna vytvořený na základě výsledků archeologického výzkumu. Zaměření z roku 2006 (Z. Procházka, P. Kausek), 1. dochovaná věž hradu, 2. věž objevená archeologickým výzkumem, 3. palác, 4. sklepení pod palácem, 5-6. dvorky oddělující palác od věží.

Tento půdorys se skládal ze dvou válcových věží spojených hradbou. Střední prostor půdorysu vyplňoval dlouhý úzký palác, který byl rozdělen příčkou na dvě části, z nichž širší – severní – byla podsklepena. Od obou věží byla tato obytná budova hradu oddělena prolukami, tedy uzavřenými dvorky, jimiž vedly průchody opatřené padacími můstky. Podle výpovědi archeologických nálezů byla severozápadní část paláce opatřena kachlovými kamny, jejichž kachle byly z větší části nádobkové s pravoúhlým ústím. Nalezeny byly však i zlomky kachlů s přední plasticky zdobenou stěnou. Ty obsahovaly mimo jiné i heraldický motiv představující patrně znak města se dvěma věžemi a otevřenou bránou. Je možné, že se jedná o znak nedalekých Poběžovic – Ronšperka, který městečko získalo od významného západočeského feudála a zakladatele městečka Dobrohosta z Ronšperka. Za jeho potomka, loupeživého rytíře Zdeňka Dobrohosta, byl hrad dobyt, vypálen a k jeho obnovení již nedošlo. Rozborem zdíva bylo zjištěno, že podsklepená část paláce byla do hradního areálu vestavěna později a původní palác dosahoval zřejmě menších rozměrů.

Výzkumem byla jednoznačně doložena i druhá hradní věž, z níž se dnes dochoval pouze blok zdíva, který se zřítíl ze skály a můžeme jej spatřit na svahu pod jádrem hradu. Vnitřní prostor věže, vyzděný na půdorysu tvaru kapky, který se zachoval do výšky cca 50 cm, obsahoval početný soubor keramických zlomků, které je možné předběžně datovat do průběhu 13. století. Střepy náležely především kulovitým hrncům střední velikosti. Překvapivě malý byl počet militárií. Na hradě, který prošel mnoha válečnými akcemi, opakovaným obleháním a pogromy, byla nalezena pouze jedna jediná šípka do kuše. Zklamání přinesl výzkum druhé dosud poměrně dobře dochované věže. Z vnitřního prostoru této věže byla vybrána suť, která ji vyplňovala do hloubky téměř čtyř metrů. Vrstvy destrukce dosedaly přímo na podlahu sestavenou z malty a drobných plochých kamenů. Jakékoliv kulturní vrstvy s nálezy zcela chyběly. Je pravděpodobné,

Vybírání zásypu z dochované věže.

Ostroh s odhalenými zbytky druhé věže.

že zásyp věže byl vybrán již v období kolem poloviny 19. století, kdy zde chtěl hrabě Trauttmansdorff zřídit rozhlednu. Věž byla opět zčásti zasypána a terén ve všech sondách uveden do původního stavu.

Hodnotíme-li výzkum z hlediska poznání stavební podoby hradu, byl velice úspěšný, neboť se podařilo zdokumentovat a následně rekonstruovat celý půdorys jádra. Méně výrazně bylo možné výsledky výzkumu konfrontovat s dějinami panského sídla, protože mladší kulturní vrstvy spojené s dobýváním a posledním požárem hradu byly ze skály splaveny případně strženy při starších romantických úpravách hradu. Poměrně nevýrazně se do stratigrafie vrstev v areálu hradu zapsala i jeho nedávná vojenská minulost. Kromě vojenských knoflíků, části vysílačky a drátů byla nalezena jen část zahloubené zemlanky částečně vydlážděné cihlami. Sondy i odhalené zdivo bylo zaměřeno a fotograficky zdokumentováno pracovníky Archeologického ústavu ČSAV Praha.

Ani zájemci o historii hradu však nepřijdou zkrátka. V letošním roce se z německých archivů podařilo získat starší rukopisnou práci historika Schuegrafa, která se věnuje právě dějinám Starého Herštejna. V současné době pracuje na jejím překladu a ověření historických faktů tvůrce známé Kroniky česko-bavorské hranice profesor Jiří Jánský z Prahy. Nebudeme se zde zabývat dlouhými a velice barvitými dějinami hradu, které dle starých pověstí začínají údajně již v roce 791 u Radibolta z Egmontu. Opomineme i krutou historii z husitských válek, kdy na dobytém hradě dne 17. května 1421 upálili domažličtí husité 17 zajatých katolíků. Zmiňovat nebudeme ani konečný zánik hradu v roce 1510, kdy zde byl mezi čeládkou Zdeňka Dobrohosta z Ronšperka údajně zabit i známý loupežník Jiří Kopidlanský.

Méně známý, ale velice zajímavý a středověce ponurý, je např. dávný příběh, který uvádějí německé prameny i dějiny hradu sepsané F. A. Heberem. Dne 24. prosince 1484, kdy byl hrad opět v držení Elsenberků, zažil překvapivý útok ozbrojenců falckého kurfiřta Filipa. Když se tehdy členové herštejnské posádky vraceli ze štedrovecerní mše v pivoňském klášteře a otevřela se jim brána hradu, zaútočili poblíž ukrytí falctí útočníci

Fragmenty kachlů nalezené na hradě Starý Herštejn.

podářilo se jim proniknout do hradu. V nastalé krvavé řeži byly vražděny ženy i děti. Byli zavražděni i oba majitelé hradu Hans a Bär Elsenberkové s manželkami a dětmi. Prežil jenom čtyřletý Hansův syn Petr. Vražednou výpravu vedl kurfiřtův hejtman Albrecht z Wirsberga. Kurfiřt Filip se později ospravedlňoval, že se tak stalo bez jeho rozkazu a vědomí. Petr z Elsenberka žil po určitou dobu v pivoňském klášteře. V roce 1505 odešel do Horšovského Týna, kde však zanedlouho zemřel. Tolik jeden zapomenutý příběh z dějin hradu, který vévodí krajině Českého lesa.

V příštím roce bude archeologický výzkum hradu pokračovat sondami položenými v prostoru pod hradním jádrem. Po desetiletích zapomenutí a izolace se tak hrad Starý Herštejn dostává opět do popředí zájmu regionální historie Českého lesa.

Chodsko

Josef Nejdl

Chodsko patří mezi nejatraktivnější oblasti v České republice. Částečně díky zdejší malebné krajině, částečně díky bohaté a velmi zajímavé historii. Nejvíce však zaujme svérázný způsob života místních obyvatel - Chodů, jejich pověstná konzervativnost, až tvrdohlavost, na níž v minulosti tolik dopltili. Na druhé straně tato vlastnost uchovává při životě spoustu prvků, jež v jiných krajích dávno vymizely. Udržuje se spousta rodinných i výročních obřadů (masopust, velikonoce, pouti...), místní obyvatelé hovoří libě znějícím, trochu zpěvným dialektem, ženy dodnes oblékají tradiční lidový kroj.

Chodskem dnes rozumíme pohraniční oblast na rozhraní Českého lesa a Šumavy, zahrnující 11 historických chodských obcí - Postřekov, Klenčí, Chodov, Újezd, Stráž, Tlumačov, Mrákov, Klíčov, Chodská Lhota a Pocinovice (seřazeno od západu k východu).

A kdo vlastně jsou Chodové? V minulosti se takto označovali královští poddaní pověřeni úkolem střežit zemskou hranici (odtud i pojmenování - odvozené od slova chodit po hranici). Obyvatelé zmíněných vesnic však nehlídali hraniční hvozd sami. Na sever od nich sídlili Chodové přimďští, ještě výš tachovští, Šumavu na jihovýchodě střežili Králováci. Ti všichni, protože i v nejhroších časech střídá válku mír, se mísili s německými sousedy, až byli poněmčeni. Ne tak domažličtí Chodové. Mísili se rovněž, ale své zvyky a svoji řeč zachovávali tak tvrdošijně, že vždycky nakonec počestili své Němce.

O původu Chodů toho příliš nevíme, existuje několik teorií, žádná však není podložena přesvědčivým důkazem. Vůbec první zmínkou je zápis v Dalimilově kronice z počátku 14. století, a to v souvislosti s bitvou u Brůdku, kde český kníže Břetislav I. porazil římskoněmeckého krále Jindřicha III.

(událost dodnes není přesně lokalizována, ale odehrála se někde mezi Všeruby a Pivoní). Chodové tehdy měli jako strážci hranic „zasekat“ přístupové stezky kmeny poražených stromů, držet stráž na hranici a údajně pobít všechny, kdo se neúčastnili boje, včetně vlastních vojáků (prý si takto Břetislav I. zajišťoval vysokou bojovou morálku).

Hraniční služba byla velmi náročná a vyžadovala vedle značné fyzické námahy i notnou dávku odvahy. Chodové však sotva mohli zabránit vpádu celého vojska,

vždyť v oněch 11 chodských obcích žilo necelých 300 rodin, jejichž členové se navíc ve službě střídali. Jejich úkolem bylo spíše včas signalizovat nebezpečí, případně odrážet menší oddíly. Že Chodové nebrali tuto povinnost na lehkou váhu, o tom svědčí po staletí stabilní poloha západní hranice českého státu. Náročnost strážní služby byla ze strany panovníka kompenzována řadou privilegií, jimiž se Chodové odlišovali od ostatních poddaných v zemi. Jejich postavení bylo velmi podobné postavení obyvatelů poddanských měst. Korporativně uspořádaný celek 11 chodských vsí tak tvořil jednotnou obec s vlastní pečeti, praporem, samosprávou a společnými výsadami.

V 16. století se postavení Chodů začalo postupně horšit. Díky stabilizaci česko-německých vztahů a utišení velkých válečných konfliktů upadl význam chodské strážní služby. Největší změnu však přineslo nové právní nazírání ze strany panovníka k poddanským výsadám. Zatímco středověk plně respektoval zvyková práva, nyní začala být uznávána jen ta oprávnění poddaných, která byla výslovně a jednoznačně potvrzena příslušnými listinami.

V tzv. pobělohorské době (po r. 1621) byl na Chodsko dosazen šlechtický rod Lamingenů z Albenreuthu a Chodové tak dostali novou vrchnost (doposud patřili přímo panovníkovi). Tato změna znamenala ohrožení privilegiovaného postavení Chodů ze strany svých nových pánů. Wolf Maxmilián Lamingen (známější pod jménem Lomikar), sice velmi schopný, avšak příliš bezohledný podnikatel, se díky své povaze velmi rychle dostal do konfliktu

Domažlice s dominantou chodského hradu, který v dnes hostí Muzeum Chodska.

nejen se svými sousedy, ale především s Chody samotnými. Ti se pochopitelně nechtěli vzdát svých výsad, Lomikar nebyl ochoten uznat jediné privilegium. Chodové se odvolali k panovníkovi a vyvolali tak vleklý soudní proces. Chodští sedláci, neznalí práva a většinou negramotní bohužel vkládali do svých pergamenů více, než v nich skutečně bylo, proto celý spor prohráli. Během procesu došlo na Chodsku k projevům rebelie, proto byla výsledkem soudu i poprava jednoho z jejích vůdců - Jana Sladkého-Koziny (18. 11. 1695).

Podle pověsti pronesl Kozina před popravou větu (není však doložena), jíž vyzval Lomikara „do roka a do dne“ na Boží soud, který měl ukázat na čí straně byla pravda. Lomikar skutečně za rok umírá (3. 12. 1696), a to byl dostatečný důvod ke spekulacím. Tato shoda okolností se později stala základem pověsti, která přerostla takřka v národní symbol.

Od poloviny 19. století, v dobách Národního obrození a zejména pak po vydání Jiráskových Psohlavců, se Chodsko stává cílem řady českých spisovatelů, vlastenců, kteří obdivovali Chody jako symbol národní nepoddajnosti a nemohli si nepovšimnout, jak jsou ryzí. Jak výrazná je tvrdá krása jejich tváře, jejich výbojný temperament, nezvykle ostré barvy jejich kroje, útočná muzika a melodické, čisté nářečí.

Může se nám zdát, že život mezi lidmi s takovým temperamentem nebude jednoduchý, leccos nás však naučí. Zjistíme třeba, že paličatost, útočnost a divoké odhodlání porvat se za svou pravdu i za Chodsko samotné jsou vlastnosti zdravé, poctivé a vzácné natolik, že by je ostatní mohli závidět.

Dvě ženy, ukázka chodského kroje.

Dyleňské báje I

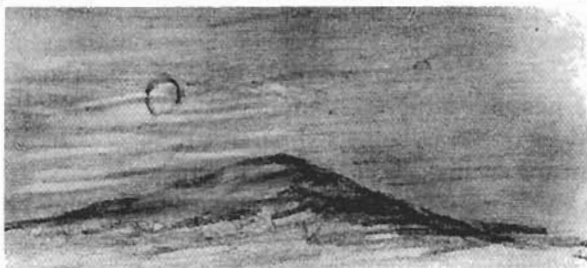
Zdeněk Buchtele

O založení města Dyleň, životě v něm a počátcích zkázy jeho

Ještě dříve, bylo to velmi dávno, byl pánem a duchem hory jakýsi Wotana. V nitru hory býval obskakován trpaslíky, kteří mu nadbíhali, jak jen to bylo možné. Dobře se o svého pána starali a vzorně ho obsluhovali. V té době se to na hoře Wotanově – na Dyleni – i uvnitř hory přímo hemžilo skřítky. Tento nárudek skřítků měl na svahu Dyleně svoji rezidenci – malý dřevěný hrad. Přestože se pohybovali hojně v okolí svého sídla, kde odrazovali dobrodruhy, zlatokopy a jiné vetřelce, stejně tak pilně se pohybovali v podzemí a konaly vše pro dobro moudrého Wotany. V nitru hory byli ještě tuze pracovití permoníci. Ti si svůj čas krátili vykutáváním chodeb, které používali jako své skrýše. Přitom nacházeli stále větší a větší bohatství, objevovaly se další žíly ryzího zlata a stříbra, nádherné granáty při tom nepočítaje. Permoníci byli ve svém nitru velcí dobráci a tak bez rozmýšlení všechny vykutanané poklady odnášeli svému pánovi a hned se zase vraceli ke své práci. Wotana byl více a více zavalen nesmírným bohatstvím a přemýšlel, co s ním udělá. Permoníci se snažili a hromady zlata a stříbra rychle narůstaly. Wotana nechtěl, aby nádhera těchto drahých kovů zůstala ukryta pod zemí, před zraky pozemských obyvatel a proto rozhodl tak, že postaví na Dyleni město, které bude ze zlata a stříbra, město, které bude zářit svým leskem do dálky, město, které ještě nikdy nikdo neviděl. Sláva města se měla rychle rozšířit a přilákat tak obchodníky, kupce, řemeslníky a další lidi s dobrým úmyslem, kteří by zde byli šťastni.

Wotana dobře znal lidskou povahu a tak zároveň přivolal i kletbu na lidi a zánik města v případě, když lidé nebudou jednat tak, jak by v jeho městě jednat měli.

Duch hory, Wotana, pověřil trpaslíky, aby započali ze zlatých cihlíček na vrcholku Dyleně stavět to nejkrásnější a nebohatší město, jaké kdy existovalo. Snažili se trpaslíci i permoníci a zanedlouho, daleko do svého okolí, zářilo nádherné zlaté město. Všude po okolí šly o něm zprávy a tak davy dobrodruhů toužících po snadném zisku, ale i poctivých obchodníků, se začalo do města sjíždět a nabízet své zboží. Usazovali se zde bohatí měšťané, kupovali domy

Tajuplná hora Dyleň. Noční pohled od Vysoké.
(kresba z roku 1923).

a paláce stavěné v dosud neznámém slohu. Město bylo obklopeno vysokou kamennou zdí s mnoha střídlnami a věžemi a odolávalo všem útokům. Občané chodili oblečení v sametu po cestách vykládaných zlatem a českými granáty. Nejbohatšími obyvateli byli zlatníci, zbrojaři a obchodníci. Mezi nejchudší patřili děl-

Město na Dyleni bylo bohaté a krásné.

níci, malí obchodníci a horníci. Lidé převzali práci od permoníků a město oplývalo čilou hornickou činností, těžilo se zde převážně zlato a stříbro. Všude okolo se nacházelo velké množství českých granátů, kterými se postupně plnila městská pokladna. Město neuvěřitelně rychle vzkvétalo a bohatlo. Čím však bylo bohatší, tím nastával větší mravní úpadek jeho obyvatel. Dylenští obyvatelé zbohatli a z blahobytu zchoulostivěli. Ovládla je lakota a hrabivost, a po nich lstivost, podvádění, loupeživost a nakonec i vraždění. Proti hýřivosti města na Dyleni stálo velké množství chudých a utlačovaných. Když přišli chudáci do města prosit o pomoc, vyhnali je psy a holemi. Nejvíce trpěli tovaryši a dělníci, vozkové a děvečky, kteří pracovali pro město na Dyleni. Jednalo se s nimi jako s nevolníky. Ale chudáků přibývalo a tak je museli držet na uzdě tím, že přijímali žoldněře a pověřovali je ochranou před poddanými. Tím jenom rostl hněv proti bohatcům a samotnému městu a přiblížilo se tak vyplnění kletby, která se od samého počátku nad městem vznášela.

Permoníci spolu se skřítky nosili Wotanovi zlé zprávy, často vyprávěli o nenasytosti a lakotě, která se ve městě rychle šířila. Duch hory byl víc a víc pohoršen chováním lidí a z trpaslíků, permoníků i skřítků se stali ještě větší kamarádi. Drželi hlídky a sledovali chování bohatců a jejich přístup k chudým spoluobčanům, kteří tolik štěstí neměli. Do Dyleňského města putovalo mnoho chudáků v naději, že na ně zbude něco ze stolů boháčů. Ti je ale hnali z města psy a holemi. V této situaci uvalil Wotana spolu s permoníky kletbu na všechno bohatství, které lidé z hory vydolovali. Tím udělali velkou radost trpaslíkům i skřítkům. Život ve městě se trochu zklidnil a chvíli se zdálo, že jeho obyvatelé trochu zmoudřeli. To ale netrvalo dlouho.

Zkamenělá svatba

Lakota a nenávist se znovu rozbujely jako nebezpečný nádor. Došlo to dokonce tak daleko, že bohatá dcera z města Dyleně se zamilovala do chudého jinocha ze Žandova. Otec dívky byl lakotný dyleňský patricij a nechtěl o svatbě ani slyšet. Ke všem prosbám děvčete zůstával němý. Dívka se proto rozhodla chlapce si vzít i přes otcův protest a odpor. Její růžové tváře bledly a tak otec v obavě o dívčín život nakonec ke svatbě svolil. Svatební hostina se podařila a z domu dívky z Dyleně vyrazil naložený vůz, onen tradiční „Kammerwagen“ směrem k Žandovu. Byl tak plně naložený, že každá selka by mohla být hrdá na takové bohatství. Nevěsta vezla přeplněné truhly, postele, skříně, nádobí a nářadí, nechyběl kolovrátek, necky na těsto a kolébka.

Otec dívky pozoroval zlostně to velké bohatství, které odváží z jeho domu a nevrle sledoval i obdivné pohledy sousedek. Zuřil a jen s velkým sebezapřením nezasáhl. Povož odjel a na jednom místě, po dlouhém stoupání, se zastavili svatebčané k odpočinku, přičemž kočí s ulehčením řekl: „Nejhorší máme za sebou, teď už pojedeme dolů!“ Ve stejné chvíli otec dívky zžírán strašlivým hněvem a lakotou se roztřásl na celém těle a zvolal: „Ty prokletý zeti, ty nezdárná a nevděčná dcero! Kéž se váš svatební vůz i se vším harampádím promění v kámen!“ Jakmile kletbu vyslovil, přeměnil se vůz před očima užaslých svatebčanů v kámen.

Stalo se tak v místech při silnici z Oldřichova do Vysoké, která vede přes výšinu, ještě daleko od Vysoké, kde asi deset kroků od silnice stával zajímavý kamenný výtvar, nazývaný Svatební vůz (Kammerwagen). Takto se dříve na Chebsku říkalo svatebnímu povozu, který převáží výbavu nevěsty z jejího rodného domu k ženichovi. Staří pamětníci tvrdili, že skála je takový zakletý vůz a kdysi byla na zakletém balvanu dokonce patrná kola. Někteří lidé dokonce ve své fantazii viděli na kameni ještě peřiny a polštáře, různá břemena a další věci. Bohužel, skalka zmizela. Byla vytěžena a použita ke stavbě silnice.

S chudým lidem ve městě se velice krutě zacházelo.

Kyselky pod Panským vrchem - Kolik je vlastně pramenů u Malé Hleděsebe

Jiří Milota

Poblíž osady Panský Vrch, přibližně 4 km jz. od Mariánských Lázní a asi 1,5 km zsz. od Drmoulu se nachází několik přírodních kyselék.

V dostupné literatuře jsou označovány jako prameny u Panského Vrchu, Malé Hleděsebe či u Drmoulu, případně hlavní jímaný pramen jako Štolní kyselka. Při několika návštěvách v této lokalitě se nám zatím podařilo lokalizovat jen dva soustředěné vývěry.

Prvním je již zmiňovaná Štolní kyselka, která je zachycena v dutém kmeni o průměru 70 cm, hloubky 0,5 m s odtokem zářezem a odtokovou stružkou kolmo do potoka. Pramen leží v nadmořské výšce 575 m nad mořem v katastrálním území Drmoul, 0,5 km jihojihozápadně od obce Malá Hleděsebe, 5 metrů od pravého břehu Panského potoka v bažinaté olšíně. Na tabulce u pramene je mimo jiné uváděn název potoka Štolní (německy též Dirndlbach), snad se jedná o původní označení, ale v základních vodohospodářských mapách je určen jako Panský potok.

A teď trocha pro někoho možná nezáživné teorie. Lokalita leží v údolním náplavu, jehož skalní podloží tvoří krystalinikum Českého lesa, zastoupené zde pararulami. Pramen vyvěrá na okraji široké zřidelní oblasti západočeských lázní. Je to studená, prostá hydrouhličitano-chloridová železnohořečnatá kyselka, patřící do skupiny železitých uhličitých vod nízké mineralizace. Pan Dovolil zde naměřil dne 4. 9. 1956 hodnoty 2 070 mg CO₂ /l při teplotě 8,3°C, pH 6,5 a vydatnost cca 3 l/min. Margarita Kolářová a Vlastimil Myslil v přehledu Minerální vody západočeského kraje z roku 1979 vydaném Ústředním ústavem geologickým uvádějí výsledky měření z 12. 11. 1974. Pramen obsahoval 1 730 mg CO₂ /l při teplotě 7,4°C, celkový obsah rozpuštěných látek 178 mg/l a pH 4,9. My jsme 4. 8. 1991 změřili 2 027 mg CO₂ /l při teplotě 7°C a vydatnosti asi 4 l/min.

Při mé poslední návštěvě 23. 9. 2005 byla k prameni vybudována přístupová povalová lávka (pro návštěvníky a cyklisty pozor – velmi klouže) a plošina. Na tabuli u pramene jsou uvedeny výsledky analýzy z roku 1974 a stručný popis. Je zde též popsána pověra původních obyvatel, že o velikonocích si v něm děvčata mají mýt tváře, aby zůstala hezká. Dnes je pramen využíván místním obyvatelstvem k pitným účelům. Kvalita minerální vody není sledována, takže její pití je na vlastní nebezpečí každého návštěvníka.

Asi 400 m proti proudu prý býval druhý pramen podobného složení, ale v 60-tých letech 20. století zanikl v souvislosti s hornickou činností – provalením do šachty. My jsme objevili v roce 1988 nezachycený vývěr asi 300 m proti

proudu, 2 m od levého břehu potoka pod lesem. Jednalo se o tůňku průměru 0,5 m, hloubky 15 cm, s vodou velmi proplyněnou, se silně probublávajícím CO_2 a s výbornou chutí při ochutnání. Naměřili jsme 1 969 mg CO_2 /l při teplotě 10°C a neměřitelné vydatnosti pramene. Pan Dovolil zde naměřil dne 4. 9. 1956 hodnoty 2 180 mg CO_2 /l při teplotě 8,5°C, pH 7,5 a velmi nepatrnou vydatnost kolem 0,5 l/min. V roce 1958 byla pravděpodobně panem Dovolilem prováděna analýza pramenů v lokalitě Drmoul a byly analyzovány 3 prameny:

1. na louce z pařezu u trafostanice,
2. v lese u potoka vpravo proti toku,
3. na pokraji lesa u potoka – první po směru toku.

Při jedné návštěvě místa v roce 1990 nám lesníci, kteří zde kladli návnady na lišky tvrdili, že proti proudu potoka je prý opravdu ještě jeden pramen, ten jsme však nenalezli. Třetí pramen tedy zůstává stále motivem pro další pátrání v tomto údolí. Ze zajímavostí v okolí stojí za zmínku v současné době dobře označený a udržovaný židovský hřbitov obce Drmoul.

Úprava okolí pramene Štolní kyselky
vyvěrajícího nedaleko Malé Hleďsebe.

Zapomenuté kolowratské dolování

Jiří Hlávka

Český les je území, které nikdy neposkytovalo množství surovin k těžbě, nejasné historické zmínky nás informují např. o rýžování zlata na Zlatém Potoce u Tachova. Na některých lokalitách probíhala významnější těžba křemene pro zdejší sklárny, Poběžovicko dosáhlo evropského významu v těžbě „hercynitu“, odrůdy korundu, ze kterého se vyráběl „ronšperský šmirgl“. To se však dostáváme do podhůří, kde situace v těžbě surovin byla již značně odlišná od vlastního horského pásu.

Významnou kapitolou, zvláště pak na Rozvadovsku, bylo dobývání železných rud. Nutno podotknout, že zdejší drobná ložiska jsou z dnešního pohledu téměř bezvýznamná, co do rozsahu, tak do kvality získávané suroviny. Z ložiskové geologického hlediska se jedná většinou o tzv. „železné klobouky“, což jsou zvětřáváním přeměněné, limonitované povrchové partie hornin obohacených původně pyritem. Obsah železa v těžené rudě býval max. do 20%. Ložiska podobného typu byla svého času hojně dobývána

na řadě lokalit západních Čech. Významnějšími oblastmi v našem regionu bylo Borsko a doly v okolí Racova, Olešné a Vidic. Dále Broumovsko, kde páni z Haimhausenu vlastnili řadu dolů v okolí a konečně také Rozvadovsko. Ve druhé polovině 19. st., kdy dochází k maximálnímu rozvoji tohoto podnikání, existovaly doly i v okolí Tachova. Je třeba si uvědomit, že se nikdy nejednalo o „doly“, jak bychom si je dnes mohli představit. Ruda ve formě zeminy

Pozůstatky dolování, lokalita Tiefenloch, U dřevěné cesty.

a limonitizované horniny byla hrabána v mělkých jamách a povrchových odklizech. Bohatší ložiska byla těžena jamami do hloubek 10 m, kde se rozrážely chodbice sledující rudná lože. Pro tehdejší podnikatele byla kvalita rudy vcelku podružným ukazatelem. V nízkých tavicích pecích, které fungovaly do pol. 19. st. by vysokoobsahové rudy ani nebyli schopni zpracovat. Hlavním faktorem rozvoje železářství v kraji byl dostatek dřevěného uhlí a síť potoků s dostatečnou hnací silou pro zkujňovací hamry. Hamry v historii často měnily svoji funkci, od prostých mlýnů přes provozy zkujňující železo, až po brusírny skla, tzv. šlejfy. Nejasné zmínky uvádí existenci železného hamru na Přimdě již v 15. a 16. st. Později byla na Rozvadovsku těchto provozů celá soustava a přívod potřebné vody byl řešen mnohdy důmyslnými a nákladnými vodními díly. V současnosti bohužel zdejší průmyslový rozmach můžeme vnímat již jen v podobě zarostlých rozvalin a zasutých stok.

Počátky železnorudného dolování v oblasti lze dnes stanovit jen ztěží. Obec Železná, jejíž vznik by se dal spojovat s těžbou železa, je poprvé zmiňována k r. 1591. Rozvoj dolování lze předpokládat i v souvislosti s novým osidlováním po skončení třicetileté války. V okolí Železné bývají uváděna dvě centra dolování, přičemž první z nich se zřejmě nachází na kolowratském panství v lese nedaleko Nivního potoka, vpravo od silnice na Dianu. Doly náležející panství Heiligenkreuz se nacházely zhruba 1 km jihovýchodně od Železné směrem na Ruhstein. Zdejší důl je zmiňován při popisu panství z roku 1768. Fr. Kratochvíl ve zprávě geologického ústavu z roku 1942 zmiňuje zdejší dolování od počátku 16. stol. Další zprávy uvádí práce do r. 1860. Po roce 1916 se znovu objevují těžební pokusy a v roce 1928 se připravuje zahájení těžby. Poslední práce v okolí Železné prováděla PEIG (Pražská železářská společnost) v letech 1933-1934.

V roce 1664 kupuje panství Velké Dvorce Jan Václav Kolowrat Novohradský a postupně jej rozšiřuje. V souvislosti s rozvojem železářství zde vznikají

nové osady v okolí železáren a kutišť. Významnými oblastmi byly průmyslové provozy na Frauenthalu a Reichenthalu. Do roku 1749 jsou uváděny železářny Mnichovství, Liechteneck a Rabnov.

Ve Frauenthalu je přestavba sklárny na vysokou pec se slévárnou datována rokem 1727. Osada bývá označována jako „Hochoffen“ (Vysoká pec). Vysoká pec zpracovávala rudu vytěženou z dolů v okolí Přimdy, Olešné a z nedalekého Cirku u Rozvadova. V roce 1753 je uváděna roční produkce hutí na Frauenthalu a Hraničkách 616 - 770 q kujného železa. Po roce 1848 vzrostla produkce na 7500 - 9500 q surového železa, což řadilo zdejší provoz mezi nejvýznamnější v kraji. V roce 1848 jsou zde uváděny dvě vysoké pece, 7 tyčových hamrů, dva cánové a jeden plechový hamr. Železářna byla zrušena, podobně jako většina podobných provozů na Tachovsku, po roce 1873 v důsledku hospodářské krize a dovozu levného železa z Anglie.

Železářna v Hraničkách - Reichenthalu byla vystavěna okolo roku 1730. Stávala v severní části obce pod rybníkem, provoz vysoké pece však neměl dlouhého trvání. Mnohem déle pracovaly zdejší hamry, které byly přestavěny až po roce 1866 na leštírny skla. Lze předpokládat, že zde byly zpracovávány rudy z okolí, těžené odklizem západně od obce. Zdejší dolování je připomínáno v roce 1827. Tehdejší ředitel železáren Franz Titel vlastnil zápisem Substitute horního soudu v Boru ze dne 1. července 1846 důl Amálie u Vidic. Ten přešel dědictvím 2. října 1854 na hraběte Františka Libštejnského. Lze se domnívat, že zdejší huť zpracovávala rudy z tohoto dolu. Cech Amálie byl zrušen v roce 1868.

Nedaleko Polesí při hranici v „Zirkwaldu“ existoval důl na železnou rudu, který nechal založit asi před rokem 1725 hrabě F. W. Kolowrat Nowohradský. Z té doby pochází stížnosti Falckých, že tehdejší hrabě vykácel v jejich revíru množství dřeva pro stavbu šachet. V roce 1722 Waidhausští dokonce šachtu zarubali a zaházeli vodní toky. Po roce 1750 se zase množí stížnosti zdejší vrchnosti na Falcké, kteří mají v užívání panský pozemek zvaný Cirk,

Dobové zpracování železné rudy.

že neustále kácí panský les a vyvází dřevo. Třikrát zapálili zdejší les a tak ho zničili, „že může nepřítel do země pochodovat po švadronách“. Důlní revír mezi Dianou a Rozvadovem bývá označován „Tiefenloch“- V jamách. Ve starých mapách z roku 1852 je poblíž Kateřinského potoka vyznačena lokalita Berghäusel-Důlní domky.

V současnosti nacházíme nezřetelné pozůstatky dolování na návrší asi 0,5 km jižně od Rozvadova, zaniklé doly jsou podél červené turistické trasy východně od Střebly a v místech zvaných U dřevěné cesty. Lokalita Střebly (Ströbl) stávala přímo na hranici, 1,5 km od hraničního přechodu Rozvadov-Waidhaus. Zdejší hamr je připomínán již v roce 1387. Jedná se tedy o nejstarší zmínky vztahující se ke zpracování železa v oblasti Českého lesa. V roce 1461 je v souvislosti s hamrem na Střebli uváděno, že držitel platí činži z hamru do Horní Falce a lesní činži ke hradu Přimda. Bral tedy hornofalckou rudu a dříví naopak z Čech.

Z historických zápisů se o dolování železných rud příliš mnoho nedočteme. Tento druh podnikání nebyl nikdy v zájmu panovníka, vrchnost provozovala doly zcela svobodně bez jakékoli evidence či povinnosti platit desátek. Teprve po roce 1840 byla většina dolů (cechů) a dolových měř zaknihována v horních knihách. V knize důlních propůjček Stříbrského k.k. horního soudu je v roce 1834 zapsán železnorudný cech Svatého Prokopa v oboře u Diany (...im Dianaberge Thiergarten...). Dolová míra je stanovena ve výměře 224 x 56 sáhů (cca 100 x 400m) s právem těžby do hloubky 100 sáhů. Rozměr dolových měř byl v té době na všech nalezištích stejný a byl pevně stanoven předpisy. Na libovůli těžařů bylo, zda si pronajmou polovinu nebo více dolových měř. Cech Sv. Prokop je zaknihován na „Jeho Excelenci Františka Antonína Libštejnského, hraběte z Kolowrat, říšského ministra“. Usnesením horního senátu v Mostě ze dne 10. 3. 1851 byl železnorudný cech Sv. Prokop zrušen.

I. S. Rosa
Eisensteinzeche auf der Herrschaft
Mairhöfen in der Reichsaudten Pl.
wie Liefer Loch gemadert.
Lud. Gmayer f. d. Graf. Kolowrat Erbstin.
s. j.
 Gmayer

Zápis v Horní knize o důlním díle Sct Rosa Tiefenloch.

Na panství Velké Dvorce je dále zaknihován cech Sv. František a Sv. Rosa v Rozvadovském lesním revíru označovaném „im tiefen Loch“. Svatá Rosa je následně roku 1851 zrušena. Cech Sv. František společně s „volnými šurfy“ v polesí Cirk, hutěmi, hamry s příslušenstvím na Frauenthalu a Reichenthalu je dědickým řízením báňského hejtmanství v Praze převeden 23. února 1867 na hraběte Jana Krakovského z Kolowrat. V knize propůjček horního soudu ve Stříbře je v roce 1837 zapsána řada pronajatých pozemků k rozvoji provozů na Frauenthalu, Arnoštině hamru a Hraničkách. Kromě nejrůznějších deponí se povoluje zřízení vodního náhonu od Václavského rybníka a stavba šichtamtu- provozního ředitelství na Hraničkách. Ještě zápisem ze 17. dubna 1898 se převádí doly na Cirku společně s jinými reáliemi na hraběte Jindřicha Krakovského z Kolowrat.

Zcela bez bližších údajů je zmiňováno dolování v revíru „Arzgarten“ v okolí Velkých Dvorců. Dobývané rudy byly zpracovávány v huti vybudované v blízkosti zámku.

V sedmdesátých letech 19. stol. postihla železářství hospodářská krize. Nastal značný pokles cen výrobků a nástup vysokých pecí zapříčinil centralizaci dříve roztroušených provozů. Ty byly stěhovány do míst snáze dopravně dostupných a s produkcí černého uhlí a koksu. Lepší kvalita železa z dřevouhelných pecí vedla k tomu, že se ještě dočasně podařilo udržet železářské provozy i na území Českého lesa. Některé z nich získal schopný podnikatel H. D. Lindheim, který v druhé polovině 19. stol. vlastnil naprostou většinu železnorudných dolů v kraji, železářny Lučina, Ferdinandthal a další. Po vzniku Pražské železářské společnosti, vlastníci i provozy na Kladně, se stal jejím podílníkem. Ani mohutný, kapitálově silný komplex, jakým Pražská železářská byla, nemohl zastaratou výrobu udržet. V chodu zůstalo ještě několik hamrů, které ze starých zásob železa vyráběly nářadí.

Historie železářství v Českém lese trvala bezmála 150 let. Po několik generací poskytovalo toto podnikání hospodářský rozvoj a obživu stovkám obyvatel, proto si zaslouží si alespoň malou vzpomínku.

Použitá literatura:

Procházka Z. (1994): Český les - Tachovsko. Historicko - turistický průvodce, Nakladatelství Českého lesa, Domažlice.

Procházka Z. (2003): Sklářství v Českém lese, Nakladatelství Českého lesa, Domažlice.

kolektiv autorů (2003): Historie a současnost podnikání na... Tachovsku a Stříbrsku, Městské knihy s.r.o., Žehušice.

kolektiv autorů (2005): Český les - příroda, historie, život, Nakladatelství Baset, Praha.

Čech V. Kratochvíl F. (1951): Topografická mineralogie Čech, Praha.

Počasí v Českém lese

Jaroslav Macura

Profesionální meteorologická stanice na Přimdě již patří neodmyslitelně do historie Českého lesa. Záznamy o počasí se na severním vrcholu Šibeníku v nadmořské výšce 742 m n.m. vedou již od roku 1954. Tehdy ve středu 15. září zahájil pan Josef Rybář sledováním teploty, vlhkosti, množství srážek, oblačnosti, dohlednosti a povětrnostních jevů datovou řadu, která zatím nebyla přerušena. Postupně se přidávala další měření. Ačkoli některá z nich byla jen dočasná, přeci se tak postupně rozšiřoval rozsah činnosti stanice. Vlastní pozemek a blízké okolí posloužilo rovněž jako studijní plocha pro několik výzkumných projektů ať už v rámci Českého hydrometeorologického ústavu nebo prostřednictvím partnerských organizací. Dnes lze získat např. údaje o teplotě vzduchu, relativní vlhkosti, směru a rychlosti větru, tlaku vzduchu, přízemní minimální teplotě, promrzání půdy, výparu z vodní hladiny, teplotách v půdě, dohlednosti, výšce spodní základny oblačnosti, množství, druhu a výšce oblačnosti, množství a druhu srážek, výšce a vodní hodnotě sněhové pokrývky, trvání slunečního svitu, trvání atmosférických jevů, intenzitě námrazových jevů, příkonu fotonového dávkového ekvivalentu (radiace) a mnoho dalších především vypočtených veličin (např. rosný bod, tlak par, tlakovou tendenci, výšku kondenzační či izobarické hladiny). Sleduje se zde také kvalita atmosférických srážek a koncentrace škodlivin v ovzduší, jako je přízemní ozón, oxid siřičitý a oxidy dusíku.

Z tohoto velkého množství dat lze sledovat jisté dlouhodobější trendy ve vývoji počasí v Českém lese. Asi nejvýznamnějším prvkem je teplota vzduchu. Průměrná roční teplota stoupla od roku 1955 z 5,5°C na 6,6°C v roce 2005, přičemž období do roku 1987 bylo teplotně poměrně vyrovnané. Desetiletý klouzavý průměr zde kolísal mezi 5,4 a 5,8°C (viz graf). Od konce 80. let tak dochází k výraznému oteplování, které lze doložit i četným výskytem nejvyšších průměrných měsíčních teplot v posledních dvou dekadách. Do roku 1987 byla průměrná teplota větší než 18°C pouze v červenci 1983, od té doby již bylo takových měsíců 6, z toho 2 dokonce s teplotou vyšší než 20°C. Nejchladnějším měsícem za posledních 50 let tak zůstává, a zřejmě i nadlouho zůstane, únor roku 1956. Jeho průměrná hodnota -12,4°C pak spolu s dalšími velmi chladnými měsíci (duben, červen, srpen) způsobila, že i celý rok 1956 zůstává nejchladnějším rokem celého sledovaného období. Nejteplejším je doposud rok 2003 s průměrnou teplotou 7,4°C a nejteplejším dnem 13. srpna 2003 (36,6°C). Nejteplejším měsícem vůbec se stal červenec 2006 s průměrem 21,0°C.

S teplotou vzduchu úzce souvisí, hlavně v teplejší části roku, úhrn slunečního svitu. Tady lze sledovat podobný průběh jako u teploty s tím rozdílem,

že ke zlomu došlo již v roce 1977, kdy byl naměřen vůbec nejnižší úhrn slunečního svitu 1258 hod. Do té doby se tyto hodnoty pohybovaly v rozmezí zhruba 1400 – 1700 hodin se dvěma extrémy přes 1800 hod. Od zmiňovaného roku 1977 úhrn slunečního svitu vystoupal až na průměrných 1700 hod. za poslední dekádu a ve třech letech byla překonána hranice 1800 hod. Nejvíce slunce svítilo v roce 2003, a to 2106 hodin a nejvíce slunečným měsícem byl opět červenec 2006 s 342 hodinami slunečního svitu.

Takřka totožný průběh srážkových úhrnů, tj. nejprve setrvalý stav až slabý pokles a následně po roce 1976 zřetelný vzestup s výraznými odchylkami, zřejmě svědčí o přechodu od srážek frontálního původu ke srážkám konvekčního charakteru (ve formě přeháněk a bouřek). V posledním půlstoletí nedošlo k žádnému extrémně suchému roku, přestože některé měsíce byly skutečně velmi suché. Např. v září roku 1959 spadlo jen 0,4 mm srážek. Roční srážkový úhrn vždy překročil 510 mm, i když mnohdy jen nepatrně. Nejvyšší roční srážkový úhrn 1049 mm v roce 2002 se projevil povodněmi v létě tohoto roku. Nicméně nejdeštivějším měsícem je doposud říjen roku 1998 se 196 mm srážek a nejdeštivějším dnem 31. květen 1956 s úhrnem 91 mm.

Nejvyšší sněhová pokrývka dosahuje průměrně 44 cm a v posledních patnácti letech dochází k jejímu pozvolnému zvyšování. V zimní sezóně 1958/1959 napadlo pouze 14 cm sněhu, nejvíce pak 110 cm v březnu 1988. Nejdéle 162 dní se sníh udržel na přelomu let 1969 a 1970. Relativně tuhá zima 2005/2006 tak nebyla ani nejdelší ani nejbohatší na sníh. Byla však dosti výjimečná dlouhou dobou poměrně vysoké sněhové pokrývky. Z hrubých údajů vyplývá, že v tomto ohledu byla nejvydatnější za posledních 35 let.

Průměrná roční rychlost větru vykazovala od roku 1960, kdy se začala na Přimdě přesně měřit, pokles z 21 km/h až na necelých 14 km/h v roce 1982. Od té doby kolísá v rozmezí 14 – 17,5 km/h. Nejvyšší nárazy větru však nejméně čtyřikrát překročily 150 km/h. Naposledy a nejvíce to bylo 23. 11. 1984 přesně 164,5 km/h.

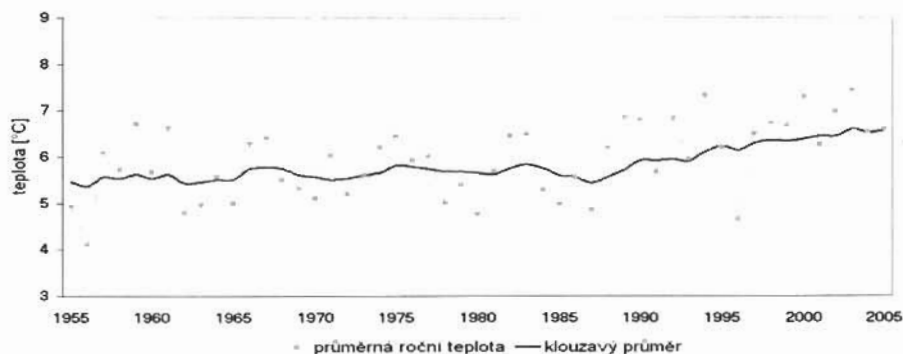
Protože je Přimda pověstná svými mlhami, je zde třeba uvést

© J. Macura

Měrný pozemek a budova meteorologické stanice.

Dlouhodobý průběh teploty vzduchu na Přimď.

na pravou míru jednu informaci, která se občas objevuje i v tisku, že na Přimď je mlha půl roku (případně ještě déle). Jde o mylnou interpretaci skutečnosti, že mlha se tu vyskytuje v průměrně 172 dnech roku. Nejde tedy o celodenní mlhy (i když i takové nejsou výjimečné), ale počet dnů, kdy se mlha vyskytla třeba jen ¼ hodiny. Takové množství dnů s mlhami je dáno střední nadmořskou výškou obce a okolí, které je „postiženo“ dvojím druhem mlžného počasí. Jsou to jednak mlhy radiální, způsobené večerním a nočním ochlazením přízemních vrstev atmosféry anebo nízká frontální či inverzní oblačnost, která vlastně ani není pravou mlhou, ale jako mlha se pozorovateli ve větších výškách jeví.

Dlouhodobá měření tedy ukazují, že i v Českém lese prochází počasí neustálým vývojem a že nám i do budoucna zřejmě přichystá nejedno menší nebo větší překvapení.

Na Přimď bylo pozorováno také několik mimořádných jevů, které se meteorologie dotýkají jen okrajově. Např. záchvěvy půdy z 21. prosince 1985 zanechaly stopy i na záznamech samopisných meteorologických přístrojů. Ve večerních hodinách 17. listopadu 1989 byla zase pozorována výrazná polární záře (viz obrázek na 3. straně obálky).

Některé údaje z meteorologické stanice na Přimď lze průběžně sledovat s minimálním zpožděním například na teletextu České televize strana 175 nebo na <http://www.chmi.cz/meteo/opss/pocasi/>, čerstvá radiální situace je na stránce http://www.suro.cz/cz/rms/svz/ter/svz_m_ter_cz.html, aktuální meteorologické podmínky na úseku dálnice D5 procházející Českým lesem jsou k dispozici na <http://194.228.62.99/ismet/index.php?type=highway&road=D5&segment=1>, velmi zajímavý okamžitý přehled o výbojích blesků na volitelně malém území nabízí adresa http://opuntia.chmi.cz:1680/_dllmap/new_lightning_base (doporučen však pouze MSIE) a hydrologická situace je průběžně aktualizována na <http://stavy.pvl.cz/dispecink/verze4/cz/index.htm>.

Plzeňská ZOO a BT zahrada, sestra Českého lesa

Martin Vobruba

Zoologická zahrada v Plzni letos slaví 80. narozeniny. Za svoji historii již chovala a rozmnožila stovky druhů našich i cizích živočichů a také mnoho plemen mizejících hospodářských zvířat. Také botanická zahrada v západočeské metropoli má letos své jubileum, připomínáme si 45. výročí otevření a zároveň uplynutí 25 let od sloučení zoologické a botanické zahrady.

V druhové kolekci zoologické zahrady sice převládají exotická zvířata, zejména z etiopské oblasti (Afrika), ale byla to právě palearktická zoogeografická oblast s faunou i flórou Eurasie, u které začal přerod zastaralé klecové ZOO v moderní biopark.

Od roku 1996 vznikala naučná stezka o vývoji přírody ve čtvrtohorách s botanickými, zoologickými i paleontologickými zastaveními. Zde dominují druhy, které se již plošně na českém území dávno nevyskytují – medvěd, vlk a zubr. Na stezce dále nalezneme informace o dobách ledových a meziledových spolu s živými pamětníky těchto období – pižmoni, botanické expozice tundry, tajgy, smíšeného lesa, slanomilných a severských společenstev. Návštěvníci mohou sledovat i ukázkou lovců mamutů v dioramatu z období magdalenia, pravěkou vesnici z doby železné nebo vřesovištní ovce a expozici včelařství v 19. století. A to ještě stezku doplňují zdánlivě cizokrajné druhy, přesto však řazené do studené palearktické oblasti, zejména do její asijské části – kamzík goral, vysokohorský osel kiang, velbloud dvouhrbý a dokonce tygr usurijský, levhart čínský a irbis horský.

Českou národní faunu pak v ZOO Plzeň zastupují zejména drobné druhy do velikosti bažanta a orla, řada pěvců a vrubozobých a také mnoho hlodavců. I na tomto poli bylo dosaženo mnoha chovatelských úspěchů, jako odchov dytíka úhorního, sýčků obecných; umělý odchov orla stepního či legendární chov sovice sněžní. Vícekrát zde byla rozmnožena jediná středoevropská želva – želva bahenní. V roce 2006 vznikla například poutavá expozice

Vlk obecný (*Canis lupus*)

Čáp bílý (*Ciconia ciconia*)

drobných ptáků severského lesa s brkoslavou, drozdy a řadou dalších, do které mohou návštěvníci vejít a pozorovat život této drobotiny zblízka. Z komína na starém ředitelství zoologické zahrady vše sleduje množství se rodina divokých čápů bílých. Nejen o nich, ale o problémech mnoha ohrožených druhů informuje řada naučných panelů.

Mezi velké sny zaměstnanců zahrady patří expozice Česká řeka, která představí život kolem našich vod, rybná pásma, charakteristické druhy ryb, ptáky a ohroženého predátora – vydrnu. Pro milovníky světa pod hladinou zatím slouží menší expozice s jesetery a drobnými rybami v blízkosti výběhu tygrů.

Plzeňská ZOO nehodlá stát stranou při ochraně či dokonce záchraně mizejících druhů naší přírody a proto aktivně spolupracuje s několika Záchranými stanicemi ČSOP, AOPK a velice slibná spolupráce se rozvíjí právě se správou CHKO Český les. Závěrem stačí dodat – na šimpanze i doupňáka, lva i ostralku se přijďte podívat do docela jiného světa plzeňské Zoologické a botanické zahrady.

Přehled druhů chovaných v ZOO Plzeň, které je či bylo možné zastihnout na území CHKO Český les.

druh	kategorie ohrožení
čáp bílý	OH
čáp černý	SOH
holub doupňák	SOH
jestřáb lesní	OH
kormorán velký	OH
krkavec	OH
křeček polní	OH
ostralka štíhlá	KOH
sova pálená	SOH
sýček obecný	SOH
vlk	KOH
výr velký	OH
zrzohlávka rudozobá	SOH

vysvětlivky: Zákon o ochraně přírody a krajiny č. 114/1992 Sb. poskytuje ohroženým nebo vzácným druhům živočichů zvláštní ochranu. Tyto zvláště chráněné druhy jsou podle stupně svého ohrožení zařazeny do jedné ze tří kategorií - ohrožené (OH), silně ohrožené (SOH) a kriticky ohrožené (KOH) druhy.

Krkavec velký (*Corvus corax*)

Křeček polní (*Cricetus cricetus*)

Ostřice dvoudomá

- nový kriticky ohrožený druh pro Český les

Anna Bucharová a Přemysl Tájek

Ostřice dvoudomá (*Carex dioica*) je jedna z našich nejvzácnějších ostřic. Roste na rašelinných a slatiných loukách. Jak název napovídá, je dvoudomá – na každé rostlině najdeme pouze samčí nebo samičí květy. Je velmi nenápadná, samičí rostliny jsou tvořeny jen tenkým, maximálně 20 cm dlouhým stonkem nesoucím samičí květy a později mošničky (plody). Samčí rostliny jsou ještě o něco nepatrnější – tenký stonek je zakončen drobným a podivným kláskem samčích květů. Vypadají spíš jako drobná bahnička (*Eleocharis*) než jako ostřice. Podobné ostřice rostoucí na stejných biotopech jsou ostřice blešní (*Carex pulicaris*) a ostřice Davallova (*Carex davalliana*). Obě dvě jsou trsnaté. Ostřice blešní není dvoudomá, v horní části klásku má samčí květy, ve spodní části květy samičí. Ostřice Davallova je dvoudomá, ale tvoří velké trsy. Ostřice dvoudomá trsnatá není, její tenké stonky jsou jednotlivě ve vegetaci. Proto je možné ji velmi jednoduše přehlédnout – a to i přesto, že zpravidla roste na lokalitách, které bývají botanicky velice zajímavé a tedy i podrobně zkoumané.

V roce 2006 jsme prováděli inventarizační průzkum cévnatých rostlin v přírodní památce Milov. Tato rezervace chrání především prameniště pokryté kalcitolerantními rašeliníky (asociace *Sphagno warnstorffiani-Eriophoretum latifolii*). Je zde velmi početná populace kruštíku bahenního (*Epipactis palustris*), který byl považován za nejcennější druh v území (Zahradnický a Mackovčín 2004). Vzácných druhů rostlin zde ale roste celá řada – jmenujme alespoň toliji bahenní nebo vachtu trojlistou; za zmínku určitě stojí i nově nalezený vemeník dvoulistý (*Platanthera bifolia*).

Při průzkumu v červnu 2006 jsme uprostřed rezervace, v rašelinicích mezi hojnou rosnatkou okrouhlolistou (*Drosera rotundifolia*), našli jako první samčí rostlinu ostřice dvoudomé. Nejprve jsme ji považovali za nějakou bahničku (*Eleocharis*), ale poté nám došlo, že se patrně jedná o ostřici dvoudomou a začali jsme okolí systematicky prohledávat decimetr po decimetru. Poté, co jsme objevili řadu dalších samčích i samičích rostlinek, bylo určení jasné – ostřice dvoudomá. Tento druh patří do kategorie C1 dle červeného seznamu – tedy mezi rostliny kriticky ohrožené (Procházka 2000).

Ostřice dvoudomá (*Carex dioica*)
a - samčí květenství,
b - zv. měchýřky.
Převzato Dostál 1954.

Nově objevená ostřice dvoudomá se tak stala nejen nejcennějším druhem v PP Milov ale i další vzácnou ozdobou Českého lesa, odkud až dosud nebyla známa.

Ostřice dvoudomá roste v PP Milov roztroušeně přibližně na 10 m² ve střední části rezervace. Přesné číslo nelze vzhledem k vzrůstu rostlinky stanovit. Populace se na jaře 2006 zdála stabilní a ničím neohrožená. V září jsme lokalitu navštívili znovu a louka byla pokosena. Kosení samotné má na ostřici dvoudomou i další vzácné rostliny pozitivní vliv, protože bez odstraňování nadzemní biomasy by lokalita brzy zarostla lesem a díky zástínu by došlo k zániku populací většiny vzácných rostlin. Ale bohužel, právě v místě nejhojnějšího výskytu ostřice, rosňatek i kruštíku bahenního byla seč provedena tak nízko, že byla místy odříznuta i horní vrstva rašeliníku (přibližně 1 až 2 cm) a s ní i značná část rosňatek. Zda došlo k nějakému poškození ostřice a kruštíku ukáže až příští sezóna. V příštích letech bude třeba dbát na to, aby se kosení provádělo opatrněji a o něco výše nad terénem.

Použitá literatura:

Procházka F. et Holub J. (2000): Červený seznam cévnatých rostlin České republiky, *Preslia*, 72:187-230.

Zahradnický J., Mackovič P. (eds.) a kol. (2004): Plzeňsko a Karlovarsko. In: Mackovič P. et Sedláček M. (eds): Chráněná území ČR, svazek IX. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR a EkoCentrum Brno, Praha, 558 pp.

Dostál J. (1954): Klíč k úplné květeně ČSR, Československá akademie věd, Praha.

O vymizení posledních tetřívků v Českém lese

Pavel Řepa

Tetřívek obecný býval doslova erbovním ptákem Českého lesa. Odedávna patřil Český les k těm oblastem v Čechách, kde se tento krásný lovný pták vyskytoval ve velkém množství. Ještě koncem šedesátých let jsem měl sám příležitost vidět poslední zbytky této slávy. V roce 1967 jsem měl ještě možnost v pastvinách před obcí Lesná na Tachovsku vidět tokaniště navštěvované každoročně 70-80 samci. Přitom v téže roce v pastvinách kolem Lesné bylo ještě několik menších tokanišť navštěvovaných průměrně 10-15 samci a v dalších místech např. na Starém Porchu (Stoupě), u bývalého Pavlova Studence, u Hraniček apod. byla další tokaniště, kde se počty samců pohybovaly okolo 20-30. O pár let později se stali tetřívci vzácností a začali rychle mizet. V roce 1973 jsme naposled zaznamenali jasný důkaz o rozmnožování, kdy jsme viděli samici vodící kuřata, v dalších letech byla zaznamenána jen

ojedinělá pozorování osamělých jedinců a po roce 1978 nebyl tetřívka v severní části Českého lesa již viděn vůbec.

Tak prudký pokles zřetelně vyvolala razantní destrukce biotopů vyvolaná zaváděním velkovýrobních postupů v zemědělství i zavádění moderní techniky do lesů. Můžeme dlouze diskutovat, co bylo hlavní nebo aspoň významnější příčinou mizení tetřívka, zda vysušování mokřadů melioracemi, likvidace potočných niv jak napřimováním či zatrubňováním potoků nebo jejich zalesňováním smrkovými monokulturami, likvidace rozptýlené zeleně v otevřených lučních enklávách, rychlé zorňování někdejších luk, mizení lesních světlin, likvidace komplikovaných lesních okrajů a převádění do jednoduchých linií a vůbec dediverzifikace lesních porostů, úbytek tzv. „měkkých“ listnáčů (břízy, osiky, vrby, jeřáby apod.), jejichž pupeny jsou podstatnou složkou potravy tetřívka. Faktem je, že stanoviště vhodná pro tetřívka byla v široké míře narušena a často i zlikvidována, takže pád jeho populace byl vskutku neodvratný.

Po celá léta minulého století jsme předpokládali, že tetřívka je v Českém lese již minulostí. Určitý návrat koncem osmdesátých let, kdy se ojediněle začali vyskytovat mladí samci po jednom, či dvou jedincích např. u Mlýnce, poté u Mýta, pod Písařovou Vescí, dokonce nedaleko Diany rezultovaly ve vzniku malého tokaniště pro několik samců (maximálně zjištěno sedm najednou) v lučním vřesovišti nedaleko Milířů. Šlo zřejmě o jedince zatoulávající se ze Slavkovského lesa, kde v té době celková populace tetřívka čítala ještě několik desítek tokajících samců. Na přelomu osmdesátých a devadesátých let však i ve Slavkovském lese došlo k fatálnímu úbytku tetřívků a i to zřejmě přispělo k tomu, že rok 1994 byl pro toto tokaniště polední. Jiné takové malé tokaniště pod Dylem v nejsevernější části Českého lesa u bývalé obce Vysoká vydrželo déle, neboť jeho dosycování ze Slavkovského lesa bylo pro malou vzdálenost daleko jednodušší. Vysoká je asi 1-2 km vzdálena od tokaniště v CHKO Slavkovský les u Staré Vody, které bylo v polovině devadesátých let ještě frekventované.

Zvláštní osud však měla v Českém lese jedna ojedinělá lokalita ležící přímo u státní hranice, kde se malá populace tetřívka čítající odhadem nejvýše 40-50 jedinců uchovala bez přerušení až do poloviny devadesátých let. Bavorští ornitologové měli přístup k lokalitě na hranici po celou dobu a se zájmem toto místo sledovali. Nachází se u bývalé obce Neulosimtal (Jedlina). Asi 90 ha velký mokřad leží přímo u hranice uprostřed velké enklávy otevřené krajiny, převážně tvořené lukami a pastvinami. Když v roce 1990 po otevření hranic přišli na toto místo čeští ochranáři a ornitologové, s překvapením zjistili, že v Českém lese ještě na aspoň jednom místě tetřívka vydržel. Ihned byly podniknuty kroky k ochraně vyhlášením chráněného přírodního výtvaru Na požárech okresním národním výborem v Tachově. V roce 1992 převedl

nový zákon o ochraně přírody toto území do kategorie národní přírodní památka (NPP). Bohužel již v roce 1993 bylo území vážně a osudově ohroženo návrhem na otevření pěšího hraničního přechodu Waldheim - Přední Zahájí. Touha po rychlém rozvoji cestovního ruchu se střetla se zájmy ochrany přírody a střet skončil jako ve většině případů. Přes rozhodný odpor bavorských i českých orgánů ochrany přírody a i dobrovolných ochranářů byl přechod otevřen. Bezprostředně po jeho otevření již v roce 1995 se dostavily předvídané negativní důsledky a populace tetřívka začala rychle mizet.

Když v roce 1998 začala být situace taková, že místo konstituované, byť nevelké populace, byli zjišťovány jen ojedinělé exempláře, byl připraven přeshraniční záchranný projekt k němuž se spojili ochranáři čeští i bavorští, konkrétně z okresního úřadu v Tachově a z vlády Horní Falce v Regensburgu. První tříleté období zajistilo řadu opatření jak k zlepšování prostředí pro tetřívku, tak i v omezení pohybu lidí v okolí NPP Na požárech.

Snaha o přeložení pěšího hraničního přechodu dále na sever od NPP nebyla úspěšná, mnohá další opatření ke snížení frekvence návštěvnosti však měla určitý úspěch. Byla vybudována naučná stezka, odvádějící hlavní směr turistického ruchu z české strany od NPP, byla vytvořena omezení ve využívání okolních komunikací, byla přeložena turistická značená cesta dále od NPP, po určité období byla zajištěna i rangerská služba v okolí NPP. Byl i vyloučen lov v NPP a jejím ochranném pásmu.

Byla provedena i opatření ke zlepšení biotopu spočívající v budování přehrádek na tocích zvyšující zamokření území, byl mýcením a kosením volných úseků udržován optimální stav rozptýlených dřevin v NPP a jejím širším okolí. Na bavorské straně byly vykoupeny okolní pozemky a převedeny do nevyužívaných luk a do luk kosených šetrným ekologickým způsobem, a také bylo zajištěno prosvětlení lesních porostů v nichž tetřívci nocovali.

Po třech letech průběhu projektu bylo ovšem zřejmo, že vynaložené úsilí nepřineslo požadovaný výsledek, tedy že opatření nevedla ke kýženému cíli, opětovnému rozvoji tetřívčí mikropopulace. Od roku 1999 prováděná sčítání tetřívků přinesla smutné výsledky. Místo sčítání šlo bohužel o pátrání po posledních mohykánech přežívajících v území. V roce 1999 byl zjištěn jediný tokající samec, v roce 2000 bylo sčítání neúspěšné, v roce 2001 byla zjištěna 1 samice a od roku 2002 již nebylo žádné pozorování. Dnes je nutno považovat za nepochybné, že i tato poslední místní populace neexistuje.

Co tedy bylo hlavní příčinou vymizení tetřívků? Proč byla provedená opatření neúčinná. Dovolím si zkusit zvážit všechny faktory a říci svůj osobní názor. I když nepochybně příčinou pádu celkové populace tetřívka v Českém lese na začátku sedmdesátých let byla destrukce vhodných biotopů, myslím, že v případě této mikropopulace tomu tak nebylo. Jak NPP Na požárech, tak i její širší okolí již v počátku akce představovalo velmi dobré prostředí

pro tetřívka a naše opatření byla již jen skutečně zlepšováním dobrého. Jinak je to s vlivem rušení lidmi. Zde asi nebyla od počátku situace optimální a bohužel se nepovedlo vyřešit uspokojivě hlavní zdroj rušení - pěší přechod. Přesto si myslím, že ani pohyb lidí v letech 1995-2000 nebyl hlavní příčinou pádu populace. Přesto, že přechod stále byl v omeze-

NNP Na požárech, biotop tetřívka obecného (*Tetrao tetrix*).

né míře fungoval (byl zavřen v jarním období, později až dlouho do léta) bylo množství lidí po roce 1996 v okolí NPP Na požárech nepříliš velké. Nemuselo tedy být základní příčinou vymizení.

Jinak to ovšem vypadá, když vezmeme v úvahu situaci s návštěvností v prvním roce po otevření přechodu. O návštěvnosti jsou údaje z počtů lidí zjištěných hraniční policií a celní službou obou států na přechodu. Služba na pěších přechodech pokrývá jen malou část doby jejich otevření, ale přesto bylo v tomto roce zjištěno v každém letním měsíci přes dva tisíce návštěvníků, což znamená odhadem přes deset tisíc za celou letní dobu. Přechod byl nový a byl velkou atrakcí. To vyvolalo značné rušení, jež asi úplně zamezilo rozmnožování v daném roce a dále rozplašilo populaci natolik, že i v dalších letech tok neprobíhal normálně. Vždyť ojediněle zjišťování jedinci v dalších letech nebyli vesměs zastiženi v chráněném území, ale v malých lesních světlínách v širším okolí. Úbytek doplňku mláďat byl tak velký, že u malé lokální populace měl fatální následky. Nepovedlo se jej již vyrovnat a následovalo pomalé vymírání zbytku populace navzdory tomu, že např. v roce 1999 byla návštěvnost na přechodu podle provedených sčítání odhadnuta již jen na 200-300 osob za celé léto.

Tolik tedy o příčinách vymizení poslední lokální populace tetřívka v Českém lese. A jaké poučení vyvodit pro ochranařskou praxi? Především to, že je třeba dvakrát měřit a jednou řezat při povolování nebezpečných aktivit. Přechod na Waldheim byl povolen s tím, že když bude uzavřen až do června, nebude nebezpečný. Je jasné, že tento předpoklad byl mylný.

Za druhé je tu mnohem důležitější poznatek. Případ tetřívka Na požárech ukázal jak křehké a zranitelné jsou takové malé izolované poslední zbytky nějakého druhu v určité oblasti a jak je tedy pošetil stavět na takových výskytech nějakou ochranou strategií. Konkrétně pro tetřívka v ČR to znamená, že o jeho osudu rozhodnou ty oblasti, kde se dosud udržely větší populace,

konkrétně populace šumavské a krušnohorské, kam je třeba napřít maximum úsilí o jeho záchranu. A to je také vysvětlením pro veřejnost, proč např. ornitologové tak zavile trvají na ochraně ptačí oblasti Boletice na Šumavě, která podobnou velkou zbytkovou populaci zachovává nejen u tohoto druhu ale i u celé řady dalších ptáků.

Čáp černý (*Ciconia nigra*)

Pavel Růžek

Čáp černý (*Ciconia nigra*) je na rozdíl od svého příbuzného čápa bílého (*Ciconia ciconia*) druhem nepříliš známým. Jeho zbarvení, jak sám název napovídá, je především černé, pouze spodina těla je bílá. Zobák a nohy jsou červené. Na rozdíl od svého příbuzného, kterého najdeme především ve městech, vyhledává k hnízdění staré rozsáhlé lesy s potoky a lesními tůněmi, ve kterých loví potravu. Tu tvoří především drobné ryby, dále hadi, myši, žáby aj. V malé míře i vodní rostliny, které slouží pravděpodobně k snadnějšímu vytváření vývržků. Je to tažný pták, který se vrací na svá hnízdiště koncem března a v dubnu. V době toku je pak můžeme vidět kroužit vysoko nad hnízdištěm. Ptáci používají hnízdo několik let po sobě a tak může časem dosáhnout značných rozměrů. Na rozdíl od čápa bílého klapé čáp černý zobákem velmi zřídka, ale v období hnízdění vydává u hnízda zvláštní hlasité zvuky. Mláďata se ozývají při kroužkování silnými troubivými zvuky a při obraně i krátce klapou zobákem. V období krmení mláďat je hnízdo cítit pachem po rybách, které staří ptáci přinášejí mláďatům. Čápi snáší 3-5 vajec, průměrné rozměry jsou 68 x 48,5 mm. Vejce mají bílou barvu s jemným šedožlutým nádechem a jsou snášena po jednom ve dvoudenních intervalech. V sezení se střídají oba partneři 35-40 dní a mláďata se líhnou v rozmezí několika málo dnů. Staří se o ně starají 50-60 dní, než se mladí vydají na svoji cestu životem. Pohlavně dospívají ve stáří 3 let. Zimoviště čápa černého leží

Černý čáp (*Ciconia nigra*), mláďata na hnízdě.

jižně od Sahary v oblasti střední Afriky, od Senegalu přes Středoafričskou republiku až po Etiopii. V době tahu ptáci volí jak jihozápadní trasu přes Francii a Španělsko, tak jihovýchodní směr přes Balkán a Malou Asii. V roce 2004 byl jeden pták hlášen až z Keni ze vzdálenosti 5831 km. Nejznámějším projektem, který sledoval trasu černých čápů do zimovišť v Africe, byla Africká odysea organizovaná především Českým rozhlasem. Čápi byli označeni vysílačkami a pomocí jejich signálu stopováni pozemní expedicí až do tropické Afriky.

S čápem černým se můžeme setkat i v oblasti CHKO Český les a to od její nejižnější části na Bystrici po severní hranici u Broumova. Já osobně jsem měl poprvé pří-

ležitost pozorovat tohoto vzácného ptáka v Českém lese již v roce 1992, kdy jsem nad obcí Nemanice u Klenci pod Čerchovem zastihl jeden letící exemplář. Ovšem není pochyb, že čápi se zde vyskytovali jistě také dříve.

Jelikož se zabývám kroužkováním ptáků, chtěl jsem najít hnízdo a okroužkovat mláďata. Kroužkování ptáků přináší zajímavé poznatky z ptačího života, např. jak dlouho žijí, věrnost párů apod.. Při kroužkování čápů se používají velké barevné kroužky z umělé hmoty s alfanumerickým kódem. Výhodou takových kroužků je možnost odečítat je pomocí stativových dalekohledů, aniž by se ptáci museli zpětně odchytávat. O prvním hnízdu jsem se dozvěděl v roce 1993 od známého lesníka. Bylo to v polovině června a na hnízdě jsem objevil čtyři již vzletná mláďata. O dva dny později jsem zde zastihl už jen dva ptáky. Hnízdo bylo umístěno na smrku u kmene stromu ve výši asi 20 metrů. Teprve v roce 1995 se mi podařilo okroužkovat 5 mláďat. Díky odečítacím kroužkům bylo jedno mládě 19. 9. 1997 odečteno po 832 dnech od kroužkování na lokalitě v Izraeli ve vzdálenosti 2668 km. Tento pták se vydal na zimoviště jihovýchodní trasou. Další pták, kterého jsem kroužkoval dne 18. 6. 2005, tentokrát na hnízdě u Přimdy, byl označen barevným kroužkem a následně odečten po 60 dnech 17. 8. 2005 pomocí dalekohledu ve Francii nedaleko Paříže ve vzdálenosti 842 km. Jak je vidět, lze pomocí kroužkování objasnit řadu nejasností v životě ptáků.

© P. Ružek

Hnízdo čápa černého.

Rovněž v letošním roce jsem sledoval čápy černé, nejenom v Českém lese, ale i na jiných hnízdištích. Díky dlouhotrvající zimě některá hnízda pod tíhou sněhu bohužel spadla a tak ptáci o svá hnízda přišli. Naštěstí černí čápi docela ochotně přijímají náhradní hnízdní podložky. Jednu takovou jsem instaloval v lese na Domažlicku v roce 1993. Umělá hnízdní podložka byla umístěna na jiný strom v blízkosti původního hnízdiště zničeného těžbou porostu napačeného kůrovcem. Ptáci ji po návratu ze zimoviště ochotně přijali. Jeden pták u hnízda byl pozorován již 25. března a v červnu byla kroužkována 3 mláďata. V současné době zde sice čápi nehnízdí, což mohlo být způsobeno např. úhynem jednoho z partnerů, ale obyvatelem tohoto uměle vytvořeného hnízda se stal výr velký. Také je možné, že výr, který hnízdí dříve než čápi, hnízdo obsadil před jejich návratem ze zimoviště. Čáp černý je druhem, který v posledních desetiletích 20. století rozšířil svůj hnízdní areál směrem na západ a jehož stavy v České republice pomalu narůstají. Svědčí o tom výsledky druhého celostátního sčítání černých čápů z roku 2004 (první se uskutečnilo v roce 1994), jehož organizátorem byla Agentura ochrany přírody a krajiny ve spolupráci s Českou společností ornitologickou, Českým svazem ochránců přírody a Lesy České republiky s.p.. Cílem projektu bylo, co nejuplněji podchytit výskyt čápů a zejména jejich hnízdišť na celém území ČR. Narůstající početnost čápů černých potvrzují také údaje nového hnízdního atlasu České republiky z let 2001 až 2003, který právě přichází na pulty knihkupectví.

Nález blatnice skvrnité (*Pelobates fuscus*)

Petra Cehláriková

Blatnice skvrnitá (*Pelobates fuscus*) patří mezi nejvíce ohrožené druhy našich obojživelníků. Proto je milým překvapením nález dvou pulců této zajímavé žáby na území CHKO Český les, poblíž obce Lesná. Potěšitelný je zejména proto, že další záznam o výskytu tohoto druhu na Tachovsku je pouze nález z okolí Stráže u Tachova pana Jiřího Veselého z roku 1978 (Veselý 1978).

Blatnice se v mnohém odlišuje

J. Vogeltanz

Blatnice skvrnitá (*Pelobates fuscus*) má svislou zorničku a zahrabává se do substrátu.

od ostatních druhů žab. Především je to jediná žaba jejíž pulec je větší než dospělý jedinec. Pulci mohou dorůstat až úctyhodných 17 cm, kdežto dospělci dosahují pouhých 7 cm. Nezaměnitelný je také její hlas, který se podobá slepičímu kvokání. Protože blatnice je hrabavý druh můžeme ji v době rozmnožování slyšet jak z vody tak z podzemí. S hrabavým způsobem života souvisí také její ochranná reakce na nebezpečí. Při ohrožení se nesnaží utéci, nýbrž se rychle zahrabává. Výstižně blatnici charakterizuje její starší název – blatnice česneková, který si vysloužila díky svému česnekovému zápachu.

Pulec blatnice skvrnitě nalezený poblíž obce Lesná, jedinec dosahoval délky 11 cm.

K rozmnožování vyhledává především drobné zaplavené písčiny v zemědělsky neobdělávaných oblastech. Díky zvětšení zemědělsky obhospodařovaných ploch a ničení drobných tůní byla oblast jejího původního rozšíření značně zredukována. Zranitelnost druhu je vysoká také kvůli vysokým nárokům na stanoviště. Hrabavý způsob života totiž vyžaduje vzácněji se vyskytující písčité nebo lehčí hlinité půdy.

Použitá literatura:

Veselý J. (1978): Zpráva o nálezu blatnice česnekové v Českém lese, Zpr. Muz. Západočes. Kr., Plzeň, Příroda 21.

Památné a významné stromy

Jiří Kadera

„Objekty, jako jsou kapličky, upravené studánky nebo lípa v polích, jsou místy, kde prostřednictvím lidského objevujeme a prožíváme krajinu. Jsou to místa kontaktu světa lidí a světa přírody. Právem jim věnujeme velkou pozornost, protože jimi velmi často začíná náš vztah ke krajině“. (Cílek 2006)

Český les je součástí středoevropské krajiny. Její ráz a krása vznikla lidským využíváním. Ne vždy chráníme tu krajinu, která nám přináší užitek, ale téměř vždy jsme citliví ke krajině, kde se cítíme doma a kterou máme rádi. Pociťujeme ji jako domova máme po vytvoření optického a duchovního středu teritoria,

po vymezení jeho hranic, pojme nování krajiny pomístními názvy a polidštění krajiny pomocí příběhů a pověstí vázících se k určitému místu. Vše funguje i opačným směrem – pocit domova ztrácíme tam, kde došlo k narušení horizontu, kde nevnímáme hranice (např. stavba dálnice změnila mentální mapu krajiny a její vymezení), kde mizí pomístní názvy i lokální příběhy.

Zpřetrhané vazby části sousedního národa na svoji „Heimat“ a následujících několik desítek let socialistického způsobu obhospodařování krajiny způsobily podstatnou změnu krajinného rázu. Ale krajina, především její složky, přírodní prostředí a lidská činnost vykazují jistou paměť. Naši předci či předchůdci zde žili několik generací, které různými způsoby využívání spoluvytvořily krajinu s mozaikou lesů, luk, políček, sadů, alejí a lidských sídel. Mnohé součásti této mozaiky zanikly, ale jak v paměti lidské tak i v paměti krajiny zůstávají. Tento stav nelze zakonzervovat a ukazovat případným návštěvníkům, ale v odkazu předchozích hospodářů bychom měli krajinu Českého lesa nadále utvářet.

Stromy, ať jako les, alej nebo statný velikán, jsou jednou ze součástí kostry krajiny a právě oni jsou odkazem lidského vlivu na krajinu, který přetrvává. Stromy byly vysazovány jako ochránci obydlí, hraniční stromy, součást zámeckých zahrad, ale nalezneme je také jako pamětníky u sakrálních prvků (boží muka, kříž či kaplička). Bývají zpevňovacími prvky sypných hrází či břehů potoků a řek. Jsou důležitým orientačním bodem, místem setkání, bitvy či zrození. Mnohdy strom plnil funkci kulturní. V jeho stínu se odpočívalo, odehrávaly se pod ním nejen rodinné společenské události. Mnohé tyto funkce jsou již dnes vzhledem k vývoji společnosti minulostí. Shrneme-li to, tak staré stromy jsou kulturně historickým prvkem v krajině s vysokou vypovídající hodnotou.

Současně jsou stromy významným ekologickým a biologickým prvkem. Většina z nich má větší či menší dutiny, někdy jsou duté celé kmeny a strom žije po obvodu. Jeho stabilitu to nezmenšuje a dutina slouží jako útočiště řadě

© J. Kadera

Památné stromy Pivoňské lípy II. U bývalé cesty vedoucí z Pivoně podél hřbitovní zdi směrem na Sezemin.

drobných živočišných druhů. Především pro hmyz (mravence, pavouky, mnohonožky, včely, tesařky, aj.) a jeho larvální stádia je dutý strom jedinečným životním biotopem, nocují v něm také netopýři, v menších dutinách hnízdí doupní ptáci.

Význam stromů si společnost uvědomuje a vybrané jedince chrání. Jsou vyhlášeny za památné stromy podle zákona o ochraně přírody a krajiny, a jako chráněným jim náleží péče. Je sledován jejich zdravotní stav, a v případě jeho nepřízně jsou odborně ošetřeny. Památné stromy jsou jednotně evidovány a měřeny (obvod kmene nejčastěji ve výšce 1,3 m nad zemí, dále pak výška stromu) a zanášeny do map. Poznáme je podle cedule se státním znakem postavené v blízkosti stromu.

Mezi památnými stromy najdeme nejčastěji lípy a duby. Duby v nižších polohách, lípy i v podhůří a ve vyšších nadmořských výškách. Následovány jsou ostatními druhy dřevin, jasan, javory, buky, jírovci, také jehličnatými borovicemi a smrk, výjimkou dokonce nejsou ani stromy ovocné, či exotického původu.

Ne všichni velikáni jsou vyhlášeni jako památné stromy. O některých stromech ani nevíme, ačkoli rostou takřka za humny. Najdou se vlastníci pozemků, kteří si uvědomují jedinečnost starých stromů a ochraňují je. O některých významných stromech se dovídáme mimoděk, některé jsou svými vlastníky zviditelňovány. Jako příklad může sloužit program státního podniku Lesy České republiky „Významné stromy LČR s.p.“.

V tomto seriálu článků o významných a památných stromech Českého lesa se nebudeme omezovat jen na stromy vymezené hranicí CHKO, ale chceme představit i stromy, které do soustavy Český les patří geograficky, tedy od Všerubského průsmyku až po Dyleň.

Použitá literatura:

Cílek V. (2006): Krajiny vnitřní a vnější, Druhé, doplněné vydání, Dokořán, Praha.

Hrušková M. (2005): Kult stromů v zemích Koruny české, Nakladatelství Abonent ND, Praha.

© J. Kadera

Dubová alej podél staré cesty z bývalé Fuchsovy Hutě směrem na Dolní Folmavu.

Proč existuje a co chrání soustava NATURA 2000: Evropsky významné lokality na území CHKO Český les

Milena Prokopová

Jednou ze základních snah Evropské unie v ochraně přírody je na území členských států chránit vzácné a ohrožené druhy živočichů, rostlin a cenná přírodní stanoviště. Cílem těchto snah je uchování společného evropského přírodního dědictví pro budoucí generace. Legislativně je ochrana tohoto dědictví zakotvena ve směrnici č. 79/409/EHS, o ochraně volně žijících ptáků (tzv. směrnici o ptácích), a č. 92/43/EHS, o ochraně volně žijících živočichů, planě rostoucích rostlin a přírodních stanovišť (tzv. směrnici o stanovištích). Na základě jmenovaných závazných předpisů musí každý stát podle stanovených kritérií vymezit odpovídající lokality s výskytem zájmových druhů nebo stanovišť a zajistit jejich ochranu tak, aby jejich stav zůstal zachován, případně došlo k jeho zlepšení. Soubor takto vymezených lokalit je označován jako soustava NATURA 2000 a podle české legislativy zahrnuje dva typy území, tzv. ptačí oblasti a evropsky významné lokality.

Ptačí oblasti jsou vymezeny podle směrnice o ptácích a označují se mezinárodní zkratkou SPA (Special Protection Areas). Jsou vyhlášovány pro vybrané druhy vzácných nebo ohrožených ptáků. Na území České republiky bylo zatím vymezeno 38 ptačích oblastí a o dalších třech se jedná.

Druhý typ, evropsky významné lokality (EVL) označované též mezinárodní zkratkou SAC (Special Areas of Conservation), naopak vychází ze směrnice o stanovištích a týkají se těch typů přírodních stanovišť a druhů živočichů a rostlin, které jsou vyjmenovány v přílohách I. a II. této směrnice. U nás se EVL navrhuje např. pro živočichy jako čolek velký, modrásek bahenní nebo vydra říční, pro rostliny jako orchidej střevíčník pantoflíček a pro stanoviště typu horských rašeliníšť nebo dubohabřin. Proces vytváření soustavy chráněných území NATURA 2000 není zatím úplně dokončen v žádné členské zemi EU. Na území České republiky je do této kategorie ochrany zatím navrženo celkem 863 EVL, ale jejich počet či rozsah bude muset být pro některé druhy a stanoviště doplněn podle požadavků Evropské komise.

© M. Prokopová

Čerchovský les. Pohled z Čerchova směrem
na jih k vrcholu Smrčí a pěšimu přechodu Tři znaky.

Navržené EVL budou posléze vyhlášeny jako zvláště chráněná území, nebo bude jejich ochrana zajištěna smluvně, pokud již nejsou chráněny.

V České republice zaujímá nyní soustava NATURA 2000 přibližně 10 463 km², což představuje cca 13% z celkové rozlohy země. Z této rozlohy se ptačí oblasti nachází na 6 936 km² a EVL na 7 244 km², celková rozloha soustavy NATURA 2000 není součtem těchto čísel, protože oba typy území se mohou vzájemně překrývat. Vytváření soustavy předcházelo vymezení lokalit na základě celorepublikového mapování přírodních stanovišť s důrazem na jejich rozlohu, typičnost a zachovalost, a mapování výskytu rostlin a živočichů s ohledem na jejich rozšíření a početnost. Následovala jednání s vlastníky a uživateli pozemků a místně významnými subjekty či organizacemi. Rozhodovalo se o zařazení lokalit do návrhu národního seznamu, který byl poté předložen Evropské komisi ke schválení.

Vyhlášení EVL sebou přináší vlastníkům území jak výhody, tak nevýhody. Obecně bude možno v územích soustavy NATURA 2000 realizovat veškeré činnosti, které nebudou poškozovat předmět ochrany, pro který byla vyhlášena. Navíc budou podporovány činnosti přispívající k zachování a zlepšování jeho stavu a na provozování těchto činností bude možno získat finanční prostředky z fondů EU a státního rozpočtu. Zároveň se počítá s kompenzováním ztrát vzniklých uživatelům pozemků v souvislosti s omezením hospodářských činností v zájmu zachování předmětu ochrany. Na druhé straně všechny plány a projekty, které by mohly samostatně či ve spojení s jinými ovlivnit lokalitu soustavy NATURA 2000, a to i ty realizované vně těchto lokalit, musí být předem posouzeny z hlediska jejich vlivu na předmět ochrany. Což se sebou nese delší a komplikovanější projednávání v průběhu povolování staveb a jiných zásahů v těchto lokalitách nebo jejich blízkosti.

Plochá niva Nemanického potoka, evropsky významná lokalita výskytu mihule potoční (*Lampetra planeri*).

Rozliv toku nad bobří hrázi na Kateřinském potoce. Příklad přirozené revitalizace původně zregulovaného koryta.

Na území CHKO Český les nezasahuje žádná z ptačích oblastí, ale nachází se zde čtyři evropsky významné lokality, jmenovitě Čerchovský les, Nemanický potok, Radbuza - Nový Dvůr - Pila a Kateřinský a Nivní potok.

První z nich, Čerchovský les, se nachází v jižní části CHKO Český les a byl na rozloze 2 300 ha vymezen k ochraně hned několika přírodních stanovišť. Území na podloží migmatitických rul a pararul moldanubika Čerchovského lesa je tvořeno plochou hornatinou, které ve výšce 1042 m n. m. dominuje vrchol Čerchov. Geomorfologicky náleží k podcelku Čerchovský les, okrsku Haltravská hornatina. Jedná se o komplex zachovalých převážně lesních biotopů jako jsou kyselé bučiny, podmačené a rašelinné smrčiny. Předmětem ochrany jsou zde v malých enklávách bezlesí bezkolencové louky na vápnitých, rašelinných nebo hlinito-jílovitých půdách (*Molinion caeruleae*), přechodová rašeliniště a trasoviště, dále chudší acidofilní bučiny asociace *Luzulo-Fagetum*, druhově bohatší květnaté bučiny asociace *Asperulo-Fagetum*, na svazích, sutích a v roklich suťové lesy svazu *Tilio-Acerion*, staré acidofilní doubravy s dubem letním (*Quercus robur*) na písčitých pláních a konečně rašelinný les a acidofilní smrčiny (*Vaccinio-Piceetea*). Bučiny zde tvoří kvalitní lesní ekosystém, kde hojně zmlazení a odrůstání buku a zmlazení jedle dokazuje zachovalost autoregulačních schopností těchto porostů.

Čerchovský les je, co do rozlohy, největší EVL na území Českého lesa a jedinou oblastí chránící přírodní stanoviště. Ostatní tři jsou vymezeny

k ochraně lokality výskytu některého z vybraných živ. druhů uvedených v příloze II směrnice o stanovištích. Vždy se jedná o část vodního toku.

Nejrozsáhlejší z nich je EVL Kateřinský a Nivní potok o rozloze 980,2 ha. Jádrem lokality je nejvýznamnější vodní tok centrální části Českého lesa - Kateřinský potok, v délce přibližně 16 km, téměř od svých pramenů 2 km jihovýchodně od obce Lesná po státní hranici cca 3 km jihozápadně od obce Diana. Dále jsou do lokality zahrnuty přítoky Kateřinského potoka, Žebrácký potok tekoucí západním směrem od obce Žebráky, Václavský potok tekoucí západním směrem od obce Přimda a Nivní potok tekoucí severozápadním směrem od obce Nová Ves, tento včetně svých přítoků, Farského a Železného potoka. Potoky jsou pstruhového charakteru s písčítým, místy šterkovým dnem, ovšem některé úseky se nevyhnuly v minulosti různým regulačním zásahům jako prohloubení a zpevnění koryta nebo napřímení toku. Nejvíce je touto činností v současnosti postižen Nivní potok. Nicméně opuštění původně pravděpodobně zemědělsky hojně využívané nivy následkem uzavření pohraničního pásma umožnilo rozšíření některých druhů dřevin (vrba, osika, olše), které slouží jako potrava či stavební materiál hlavního předmětu ochrany této lokality - bobra evropského (*Castor fiber*). Jakmile takto vznikly biotopy vhodné pro život tohoto druhu, již nic nebránilo jeho opětovnému rozšíření na naše území. Bobr evropský začal do Českého lesa pronikat z Německa počátkem 80. let 20. století a v současnosti je na Kateřinském potoce nejvýznamnější populace v západních Čechách.

Radbuza - Nový Dvůr - Pila, další EVL na území CHKO Český les, se nachází na horním toku řeky Radbuzy a zahrnuje úsek tekoucí zhruba severojižním směrem v délce cca 5 km proti proudu od soutoku řeky s Huťským potokem. Jedná se o tok pstruhového pásma v nadmořské výšce kolem 500 m s přírodním korytem, písčítým dnem s roztroušenými většími kameny. Břehy jsou lemovány úzkými olšovými porosty, které dále od toku střídá zpravidla smíšený les. Hlavním předmětem ochrany této lokality je rak kamenáč (*Austroptomobius torrentium*). Jde o nejzápadněji položenou lokalitu s výskytem tohoto druhu u nás, která je od souvislejšího areálu výskytu značně vzdálena a izolována.

Poslední jmenovaná EVL, Nemanický potok, zahrnuje část stejnojmenného potoka patřícího do povodí Dunaje v délce cca 5 km, od horního toku po státní hranici s Německem. Jedná se o malý vodní tok s širokou nivou, v němž se střídají proudné úseky s pevným substrátem (převážně šterkovým) s tišinami s jemnými šterko-písčítými náplavkami. Lokalita je významným biotopem mihule potoční (*Lampetra planeri*).

Při zpracování tohoto příspěvku bylo mimo jiné využito informací uvedených na českých oficiálních stránkách soustavy NATURA 2000 (www.natura2000.cz) a AOPK ČR (www.nature.cz).

Tip na výlet

Jiří Hlávka

Pokud se rozhodnete alespoň na jeden den či víkend opustit shon a starosti všedních dnů, zamiřte na výlet do Českého lesa, tentokrát kupříkladu na Chodsko. Oblast Českého lesa je unikátní zachovalostí svých přírodních celků, které zde přetrvávají po staletí díky skutečnosti, že tyto končiny byly od nepaměti nepřístupným „hraničním hvozdem“. Využijme dnes té jedinečné možnosti vstoupit do stále ještě opuštěné krajiny, vnímejme její půvaby a volnost.

Český les nabízí místa mnohdy zapomenutá, jindy turisticky navštěvovaná již v dobách předválečných.

Chodsko patří k těm známějším a proto se můžeme vypravit na tzv. „Baarovu cestu“ - červenou turistickou trasu zpřístupňující hřeben Haltravy. Haltravské pásmo je tvořeno horským hřbetem stoupajícím od Capartic dále severozápadním směrem ke zřícenině hradu Starý Herštejn. Délka celého hřebenu je přibližně 10 km, horský masív je oproti okolní krajině převýšen téměř o 400 m. Pokud nejste příliš turisticky zdatní nebo nemáte tolik času, můžete svůj výlet ukončit na přírodní památce Skalky na Sádku a věřte, že nebudete o zážitky ochuzeni.

K ubytování můžete využít kapacit v Klenčí pod Čerchovem nebo v obci Díly. Na červenou hřebenovku lze vystoupat hned několika turistickými trasami, případně se dá vyrazit přímo z Capartic, kde jsou nabízeny možnosti

© J. Hlávka

Přírodní památka Skalky na Sádku, viklan.

občerstvení a parkování. Na modré z Klenčí, případně žluté nástupní trase z Dílů zažijete vcelku tvrdé stoupání, kdy zdoláte na jednom kilometru přibližně 200 m převýšení. Zato budete odměněni překrásnými výhledy na Chodskou pahorkatinu a dále do vnitrozemí. Naopak z Capartic stoupá cesta na hřeben pozvolna pohodlnou procházkou zhruba tři kilometry. Z červené značky odskočíte pár kroků k lyžařskému areálu Sádek, kde průsek sjezdovky poskytuje nádherný výhled do krajiny v podhůří. Pokud pro svůj výlet zvolíte zimní měsíce a sněhové podmínky to dovolí, jistě svou návštěvu spojíte s využitím zdejší sjezdovky, případně celou trasu podniknete na běžkách. Od sjezdovky již pokračuje pohodlná lesní pěšina zhruba půl kilometru ke Skalkám na Sádce. Návštěvou této přírodní památky, která zde byla vyhlášena v roce 1938 původně k ochraně bukových porostů, budete zcela jistě okouzleni. Naskytne se vám pohled na souvislý pruh bizarních skal, které vystupují prudce nad okolní terén a pokračují ve směru hlavního horského hřebene několik set metrů. Je možno zde pozorovat zajímavé izolované skalní útvary i souvislé, vypreparované skalní zdi, sruby a viklany, vzniklé mrazovým zvětráváním.

Přírodní památka Skalky na Sádce, skalní výchoz.

Skalní masív je tvořen nejrůznějšími typy pararul, které skládají prakticky celé horské pásmo Českého lesa. V této linii však v průběhu geologického vývoje došlo k maximální migmatitizaci původně usazených hornin. Termínem „migmatitizace“ geologové označují intenzivní stadium teplotní a tlakové přeměny, kdy původní usazená hornina bývá v detailních vrstvičkách nahrazována magmatem žulového složení. V případě Skalek je tato skutečnost ještě zvýrazněna vývojem četných žil masivního křemene a celkovým prokřemeněním okolních hornin. Takto vznikl odolnější „houževnatý“ celek, který mohl stovky milionů let odolávat povětrnosti a zvětrávání a byl jimi doslova „vypreparován“, zatímco okolní horniny byly odneseny. Lokalita je klasickým a výrazným příkladem přirozených skalních výchozů (kamýků a skalních zdí), typických pro vrcholové části Českého lesa. Z těchto důvodů

je také evidována Českou geologickou službou jako geologicky významná lokalita.

S podobnými vrcholovými skalisky bývá spjata řada historických nebo mýtických příběhů. Ovšem v dnešní době jsou většinou zapomenuty. Traduje se, že sádecké skály poskytovaly zdejším Chodům dobrý rozhled při sledování provozu na hraničních stezkách. Dnes je již výhled znesnadněn přerostlou okolní vegetací, ale pokud vystoupíte na nejvyšší vrchol (847 m n. m.), snad se vám nějaký průhled poštěstí. Pokud ne, můžete zde i tak v klidu spočinout a zamyslet se nad pomíjivostí našeho času, monumentalitou přírodních procesů, které toto místo stvořily, nebo jen vnímat jeho kouzelnou atmosféru. Když budete chtít pokračovat, dojdete přes vrchol Škarmanky a Vranovské sedlo k melancholické zřícenině Starého Herštejna. To je ale už jiný příběh.

Zprávy Správy

1. 8. 2005 Vyhlášení Chráněné krajinné oblasti Český les.

Slavnostní zahájení činnosti správy CHKO Český les 1. listopadu 2005.

Zleva: Jan Sopko starosta Města Přimda, ministr životního prostředí RNDr. Libor Ambrozek, vedoucí správy Ing. Jindřich Horáček, Ph.D. a ředitel správy ochrany přírody PhDr. Petr Dolejský.

25. 2. 2006 Lyžařské závody ochrany přírody v Caparticích.

Závodů se zúčastnilo 160 závodníků ve čtyřech kategoriích. Vítězové v jednotlivých kategoriích: ženy do 40 let (5km) - Lenka Lavičková (Správa NP a CHKO Šumava, 0:19:08); ženy nad 40 let (5km) - Irena Česká (SCHKO Jizerské hory, 0:23:09); muži do 40 let (10km) - Ondřej Tomášek

(CHKO Český Ráj - CHKO Český les, 0:31:27); muži nad 40 let (10km) - Jan Flašar (SCHKO Blanský les, 0:36:39). Je potěšitelné, že vítěz mladší mužské kategorie, Ondřej Tomášek, se po tomto úspěchu stal zaměstnancem správy CHKO Český les. Správa tak získala nejen schopného počítačového odborníka, ale také sportovce, který bude přistě hájit barvy Českého lesa. Součástí přeborů byl i seminář věnovaný problematice nově vzniklé CHKO.

květen 2006 Instalace hraničního značení CHKO Český les.

Na hranici CHKO o délce 225 km bylo nainstalováno pracovníky správy CHKO Český les ve spolupráci s NP Šumava celkem 81 tabulí. Obrázek ukazuje hraničník označující dosah CHKO Český les u obce Přední Žďár.

červenec 2006 Schválení návrhu loga CHKO Český les.

Autorem loga je pan Miroslav Beránek. Jedná se o moderní znak v minimalistickém pojetí, který symbolizuje pohory Českého lesa. Na horizontu je silueta strážního bodu, který připomíná historii krajiny mezi Bavorskem a Čechy se strážními hrady a vojenskými hláskami.

18. 8. 2006 Evropská netopýří noc ve Stříbře.

Akci uspořádala Správa CHKO Český les ve spolupráci s ČSOP Kladská, Hornicko-historickým spolkem ve Stříbře a Zoologickou a botanickou zahradou města Plzně pro všechny milovníky přírody. Součástí programu byla přednáška o životě a ochraně netopýřů doktora Lud'ka Bufky, zoologa národního parku Šumava, a prezentace živých exemplářů netopýřů řasnatých, odchycených panem Karlem Makoňem z plzeňské záchranné stanice živočichů DESOP. Areálem Hornického skanzenu u Červené lávky ve Stříbře, kde netopýří noc probíhala, prošlo přibližně 150 návštěvníků. Dole: K. Makoň demonstruje návštěvníkům vypouštěné netopýry, v pozadí areál Hornického skanzenu. Dole: jeden z netopýřů odchycených v rámci netopýří noci.

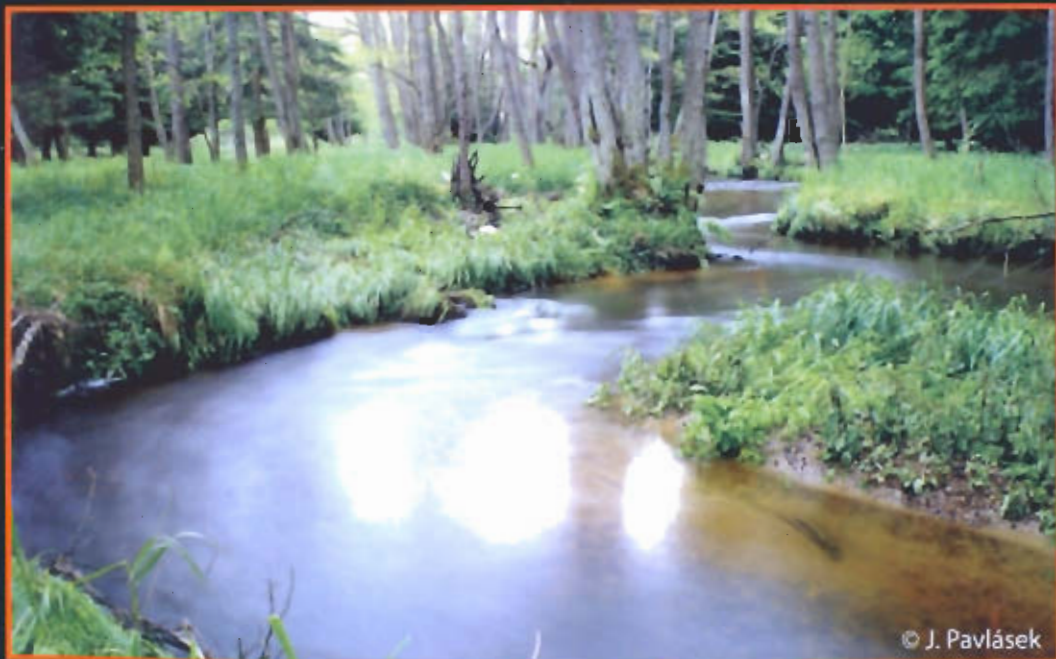
7. 8. 2006 Zahájení stavby nové budovy Správy CHKO Český les na Přimdě.

Pozemek na stavbu budovy poskytlo Město Přimda. Jedná se o místo v centru města mezi kostelem sv. Jiří a základní školou. Součástí budovy bude i konferenční a výstavní sál se zázemím. Předpokládáné ukončení stavby je na podzim roku 2007.

© J. Macura

Polární záře nad Přimdou ze 17.listopadu 1989.

© J. Pavlásek

Radbuza, evropsky významná lokalita soustavy NATURA 2000
s výskytem raka kamenáče (*Astacus torrentium*)

